

Kvalitetsgranskning
Rapport 2011:8

Läs- och skrivsvårigheter /dyslexi i grund- skolan

Skolinspektionens rapport 2011:8
Diarienummer 40-2010:119
Stockholm 2011
Foto: Ryno Quantz

Innehåll

1. Sammanfattning	6
2. Inledning	9
2.1 Vad är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?	10
2.2 Skolans uppdrag att anpassa undervisningen	11
2.3 Kort om syfte och metod	12
2.4 Läsanvisningar	12
2.5 Skolans uppdrag att anpassa undervisningen	12
3. Granskningens resultat	13
3.1 Hur uppmärksammas, kartläggs och utreds läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?	13
3.2 Anpassas undervisningen för eleverna?	16
3.3 Vilket särskilt stöd får eleverna?	23
3.4 Lärarnas tillgång till kompetensutveckling	24
3.5 Att följa upp måluppfyllelsen för eleverna	24
4. Avslutande diskussion	26
5. Syfte och frågeställningar	29
6. Metod och genomförande	30
7. Urval	32
8. Referenser	34
9. Bilagor	35

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag av regeringen att utföra kvalitetsgranskningar av skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Kvalitetsgranskning innebär en detaljerad och systematisk undersökning av en verksamhets kvalitet inom ett avgränsat område. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö. Iakttagelser, analyser och bedömningar som görs inom ramen för en kvalitetsgranskning redovisas i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna och i en sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga aspekter inom granskningsområdet syftar den sammanfattande rapporten till att vara ett utvecklingsstöd även för verksamheter som inte har granskats.

Denna sammanfattande rapport redovisar resultat från Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolsituationen i grundskolan för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är en form av dold funktionsnedsättning som kan medföra betydande problem i skolan eftersom det skrivna ordet är en central del vid kunskapsinhämtningen i så gott som alla ämnen. Syftet med granskningen har varit att studera om elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får den likvärdiga utbildning de har rätt till och möjligheter att nå nationella mål. Det har tidigare inte gjorts en närmare granskning av detta av en tillsynsmyndighet.

Rapportens iakttagelser och slutsatser gäller de 21 verksamheter som har ingått i kvalitetsgranskningen och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka verksamheter som ingår i granskningen framgår av bilaga 1.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Anna Löfström.

Stockholm 2011

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Kjell Hedwall
Avdelningschef

1 | Sammanfattning

Kvalitetsgranskningen omfattar 21 grundskolor och deras huvudmän. Skolorna är geografiskt spridda över landet. 18 av dem är kommunala skolor och tre är fristående.

Skolinspektionen besökte skolorna under 2010 och genomförde intervjuer, dokumentstudier och observationer av undervisningen. Utöver det intervjuades representanter för huvudmannens centrala verksamheter. Utifrån granskningen har varje huvudman och skola fått ett beslut med Skolinspektionens bedömning av verksamhetens styrkor, eventuella brister och angelägna förbättringsområden. Skolinspektionen följer upp alla beslut för att säkerställa att huvudmannen ser till att åtgärder vidtas utifrån de krav och rekommendationer som Skolinspektionen har gett.

Skolinspektionen använder i granskningen begreppet elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, istället för elever **med** läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Begreppet ligger i linje med specialpedagogisk teoribildning och formuleringar i skolförfattningarna.

Kvalitetsgranskningens viktigaste resultat

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. I skolorna finns det olika system för att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Fördjupad utredning av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi görs vanligen i årskurs 3-5 efter det att frågan har behandlats i ett elevvårds- eller elevhälsoteam på skolan. Väntetiden för en sådan utredning kan vara i det närmaste obefintlig i en skola medan den i

några skolor kan vara mer än årslång. Två tredjedelar av verksamheterna (13 av 21) fokuserar vid kartläggningar och utredningar främst på den enskilde elevens styrkor och svårigheter. Förhållanden på grupp- och organisationsnivå, exempelvis undervisningens innehåll och metoder, belyses inte på motsvarande sätt. Det innebär att det saknas ett helhetsperspektiv på svårigheterna. De råd och rekommendationer som ges utifrån fördjupade utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får endast i hälften av skolorna (10) ett tydligt genomslag i verksamheten.

Enligt Skolinspektionen är det viktigt att kartläggningar och utredningar belyser förhållanden på såväl individ-, grupp- som organisationsnivå. Samtal utifrån resultat av kartläggningar och utredningar behöver också tas på större allvar, vilket i sin tur förutsätter att det finns en väl fungerande samverkan mellan kartläggande och utredande personer och dem som står mitt i skolans vardag — lärarna. Det är lärarna som ska omsätta de råd och rekommendationer som ges till fungerande pedagogiska insatser. För att alla involverade professioner ska kunna tala samma språk och förstå varandra kan det behövas kompetensutveckling.

Anpassningen av undervisningen behöver utvecklas i nästan samtliga skolor (20). I granskningen finns positiva exempel där lärare anpassar undervisningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, men det är inte ett arbete som genomsyrar alla ämnen och årskurser. Elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan därför ha begränsade möjligheter att läsa, skriva och samtala om olika typer av texter. Alternativa verktyg¹ används endast i begränsad omfattning som en del i anpassningen av undervisningen i alla ämnen. Möjligheten att använda alternativa verktyg på detta sätt behöver utvecklas i merparten av skolorna (16). Eleverna kan däremot få redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt, främst muntligt, i merparten av skolorna. I nästan

hälften av skolorna (10) sker anpassning av undervisningen vanligtvis genom insatser utanför den ordinarie klassens ram vid ett eller flera tillfällen i veckan.

”... begränsade möjligheter att läsa, skriva och samtala om olika typer av texter.”

Elevernas kunskapsutveckling behandlas vid utvecklingsamtal varje termin. De individuella utvecklingsplaner som upprättas i samband med detta uppfyller inte författningarnas krav i två tredjedelar av skolorna (13). Ytterligare några skolor behöver kvaliteten i planerna förbättras.

Utifrån den bild som granskningen av de 21 verksamheterna ger, vill Skolinspektionen framhålla vikten av att anpassning av undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ingår som en del i den dagliga ämnesundervisningen och att anpassningen i första hand ska ske inom den ordinarie klassens ram. Rektorerna behöver se till att samverkan om ett språkutvecklande arbetssätt utvecklas mellan lärare i olika årskurser och ämnen, liksom system som gör att framgångsrika lärares kunskap och kompetens tas till vara och bidrar till en utveckling av skolans verksamhet.

Särskilt stöd. I drygt en tredjedel av skolorna (8) får eleverna särskilt stöd endast i några ämnen. I hälften av skolorna (10) ges sådant stöd främst utan-

¹ Alternativa verktyg, ibland benämnt kompensatoriska hjälpmedel, kan vara olika former av skriv- och läshjälpmedel som elektroniska böcker, inlästa läromedel, skanner och talsyntes för att få sidor ur läroböcker upplästa, datorprogram för stavningskontroll, med mera.

för den ordinarie klassens ram, trots att det enligt läroplanen (Lpo 94) i första hand ska ges inom den ordinarie klassens ram. De åtgärdsprogram som utarbetas har i merparten av skolorna (16) bristande kvalitet.

Lärarnas behov av kompetensutveckling. Lärarnas betydelse för elevernas möjligheter att utveckla ett framgångsrikt lärande är odiskutabel. För att lärarna i såväl tidigare som senare årskurser ska kunna möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi behöver de i merparten av verksamheterna (16) få ökad tillgång till kompetensutveckling inom området.

Att följa upp måluppfyllelsen för eleverna. Två tredjedelar av skolorna (14) behöver utveckla arbetet med att på skolövergripande nivå följa upp och utvärdera måluppfyllelsen för alla elever, inklusive elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. I ungefär motsvarande grad (15) behöver detta arbete utvecklas även på huvudmannanivå. Utifrån uppföljningar och utvärderingar kan skolor och huvudmän fatta beslut om vilka åtgärder som ska vidtas för att utveckla och förbättra verksamheten.

2 | Inledning

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan medföra betydande problem i skolan eftersom det skrivna ordet är en central del vid kunskapsinhämtningen i så gott som alla ämnen.

Får elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi den likvärdiga utbildning de har rätt till och möjligheter att nå nationella mål? Detta har inte tidigare granskats närmare av en tillsynsmyndighet. Denna kvalitetsgranskning fokuserar på en specifik elevgrupp. De områden som studeras är dock av betydelse för alla elever, exempelvis att undervisningen anpassas utifrån elevernas förutsättningar och behov och att de får det särskilda stöd de behöver.

Kvalitetsgranskningen genomfördes under våren och hösten 2010 och utgångspunkten var de skolförfattningar som gällde då. Den 1 juli 2011 blir det stora förändringar i samband med att en ny skollag ska börja tillämpas på utbildning och annan verksamhet. Betyder det att de resultat och analyser som redovisas i den här rapporten blir inaktuella eller av mindre betydelse? Svaret är nej. Det är snarare så att betydelsen av en väl fungerande utbildning, som ger alla elever möjligheter att nå optimala resultat, tydliggörs än mer i de kommande skolförfattningarna.

Den nya skollagens så kallade portalparagraf betonar att utbildningen inom skolväsendet ska främja alla barns och elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov och de "ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen."² Att elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får en likvärdig utbildning, som ger dem

² 1 kap. 4 § 2010 års skollag (2010:800).

möjligheter att nå nationella mål, kommer således vara en angelägen fråga även fortsättningsvis.

Skolinspektionen använder i granskningen begreppet elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, till skillnad från det vanligare elever **med** läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Det kan uppfattas som en ovanlig språklig konstruktion, men ligger i linje med såväl specialpedagogisk teoribildning som formuleringar i skollagen (1985 års skollag) och läroplanen (Lpo 94)³. Skollagen ändrades år 2000 så att formuleringen "elever med behov av särskilt stöd" ersattes med "elever i behov av särskilt stöd". I förarbetena till lagändringen anges att syftet var att "markera en fokusförskjutning som innebär att svårigheter för en elev i skolan inte bör ses som individens problem. Istället för att se eleven som problembärare handlar det om att se elevens möjligheter till utveckling och att anpassa verksamheten utifrån varje elevs förutsättningar."⁴

2.1 | Vad är läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Läs- och skrivsvårigheter är ett vitt begrepp som kan omfatta olika typer av svårigheter som kan vara relaterade till olika orsaker. Ett vanligt problem vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är, enligt forskning, fonologiska svårigheter. Det innebär bland annat problem med att hantera språkljud och koppla samman språkljud med bokstavstecken, något som i sin tur kan medföra problem med ordavkodning och ordigenkänning. Personer i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har ofta stora problem att stava och läsa med flyt och förståelse. De kan även ha svårigheter att uppfatta helheten i längre texter.

Elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi lär sig sannolikt att läsa på samma sätt som andra elever, men de behöver mer tid och en väl fungerande anpassning av undervisningen. Som en följd av de skriftspråkliga svårigheterna riskerar de att få betydande problem i så gott som alla ämnen i skolan. Det är därför viktigt att eleverna får en undervisning som anpassas utifrån deras behov och förutsättningar och att de undervisas av lärare som har kompetens att möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.⁵

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har beskrivits som att "Läsning blir som att cykla i motvind. Alla som har prövat detta vet hur ansträngande och svårt det kan vara."⁶ Beskrivningen belyser på ett enkelt sätt några centrala delar. Att lära sig läsa och cykla kräver övning. En del behöver öva mycket, andra mindre. Men att ständigt cykla/läsa i "motvind" är tufft. Det är därför viktigt att skolorna har kompetens att möta dessa elever så att de, trots "motvinden", inte ger upp eller begränsas i sin läs- och skrivutveckling och kunskapsutveckling.

Det finns inte någon exakt definition eller specifika gränsvärden för att avgöra om det är fråga om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi eller inte. Svårigheterna kan variera i omfattning och ta sig delvis olika uttryck. Det innebär att det inte går att ange exakt hur vanligt läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är. Vetenskapsrådet uppger i en kunskapsöversikt om dyslexi att en studie (Wolff, 2005) uppskattar att sju procent av eleverna i årskurs 3 i Sverige har

” ... problem med att hantera språkljud och koppla samman språkljud med bokstavstecken ...”

³ 1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94).

⁴ Proposition 1998/99:105. Elever med funktionshinder – ansvar för utbildning och stöd, s. 19-20.

⁵ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt.

⁶ Høien T. & Lundberg, I. (1999). Dyslexi. Från teori till praktik, s. 17.

specifika ordavkodningsproblem, vilket är ett utmärkande drag vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Men det påpekas också att annan forskning visar att det finns barn i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi som inte upptäcks och barn med en tidigt fastställd dyslexidiagnos som inte utvecklar problem.⁷

2.2 | Skolans uppdrag att anpassa undervisningen

Ett centralt område i denna rapport är anpassning av undervisningen, något som hänger samman med begreppet likvärdig utbildning. Normen för likvärdighet anges genom nationella mål, men begreppet ska inte tolkas som att utbildningen ska utformas lika för alla. Läroplanen (Lpo 94) betonar istället att undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Undervisningen ska också främja elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling, med utgångspunkt från deras bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. Det betonas att skolan har ett särskilt ansvar för elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.⁸

Skolinspektionen har i en rapport till regeringen redovisat erfarenheter och resultat av den tillsyn och de kvalitetsgranskningar som genomfördes under 2009. Den visar att var femte grund- och gymnasieskola inte anpassade undervisningen i tillräcklig utsträckning utifrån elevernas förutsättningar och behov. Skolinspektionen betonar i rapporten att det är viktigt att lärare visar tilltro till elevernas förmåga och att de anpassar undervisningen. "Varje elev måste få tillräckligt stöd och stimulans att nå så långt som möjligt. Att utforma undervisningen så att den lyfter alla elever är en utmaning för lärarna och förmågan att göra det är kanske vad som utmärker en riktigt skicklig lärare. I förlängningen handlar det givetvis om hela skolans arbete och om rektorns pedagogiska ansvar."⁹

"... undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov."

Skolverket har i en kunskapsöversikt konstaterat att undervisningen i Sverige har utvecklats mot att elever ofta lämnas åt sig själva med det som brukar kallas "eget arbete" och en planering av hur och när de ska göra olika uppgifter. Forskning visar att förändringar i riktning mot mer eget arbete inte gynnar elevernas kunskapsutveckling. Kunskapsöversikten framhåller lärarnas betydelse för elevernas resultat och anger att det "finns starkt stöd för att lärarens kompetens är nära förknippad med både förhållningssätt och undervisningens genomförande. När läraren är aktiv, pådrivande och förmår att utforma undervisningen så att den fungerar för olika elever påverkar det resultaten i positiv riktning."¹⁰

När det gäller läs- och skrivsvårigheter/dyslexi finns det inte stöd i forskningen för att rekommendera en viss pedagogisk metod. Hela den pedagogiska miljön är betydelsefull, att det finns tillgång till olika pedagogiska metoder, att undervisningen utformas och anpassas utifrån elevernas förutsättningar och behov, att särskilt stöd ges vid behov, och så vidare. En viktig faktor är att eleverna har rika möjligheter att läsa och skriva olika typer av texter och att samtala om dem. De kan också behöva ha tillgång till så

⁷ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt.

⁸ Läroplanen (Lpo 94), avsnitt 1.

⁹ Skolinspektionen (2010). Tillsyn och kvalitetsgranskning 2009. Skolinspektionens erfarenheter och resultat, s. 10.

¹⁰ Skolverkets kunskapsöversikt (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer, s. 42.

kallade alternativa verktyg. Det är viktigt att de undervisas av lärare som har kompetens att möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.¹¹

2.3 | Kort om syfte och metod

Syftet med denna kvalitetsgranskning är att granska om elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får en likvärdig utbildning och möjligheter att nå nationella mål.

Granskningen har utgått från tre centrala frågeställningar:

- har huvudmän och skolor system för att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- utformas och anpassas undervisningen utifrån dessa elevers förutsättningar och behov, i syfte att ge dem möjligheter att nå nationella mål?
- ges särskilt stöd till dessa elever om de behöver det?

Granskningen omfattar 21 grundskolor med årskurs 1-9 och dessa skolors huvudmän. I granskningen har ingått intervjuer, dokumentstudier och observationer av undervisningen. En utförligare beskrivning av syfte och frågeställningar, metoder, genomförande och urval finns i avsnitt 5-7. Vilka verksamheter som har granskats framgår av bilaga 1.

2.4 | Läsanvisningar

Rapporten innehåller en sammanfattande redovisning av kvalitetsgranskningens resultat. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de verksamheter som ingick i granskningen. Rapporten avser inte att ge en nationell bild av förhållandena.

I rapporten behandlas följande huvudområden: Hur uppmärksammas, kartläggs och utreds läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? (avsnitt 3.1), Anpassas undervisningen för eleverna? (3.2), Vilket särskilt stöd får eleverna? (3.3), Lärarnas tillgång till kompetensutveckling (3.4), Att följa upp måluppfyllelsen för eleverna (3.5). Avsnitten beskriver vad som har kommit fram vid granskningen och kopplar vid behov detta till skolförfattningar och forskningskunskap. Via fotnoter ges hänvisningar till fördjupningsmaterial som kan vara av intresse för läsaren. En avslutande diskussion (4) innehåller resonemang utifrån de resultat som har redovisats. Avslutningsvis beskrivs granskningens syfte, metoder, med mera (5-7).

11 Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt.

3 | Granskningens resultat

3.1 | Hur uppmärksammas, kartläggs och utreds läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Det finns inte stöd i skolförfattningarna för att kräva en diagnos för att undervisningen ska anpassas, eller för att elever ska få det särskilda stöd de behöver. Om det kommer fram att en elev kan ha behov av särskilda stödåtgärder ska det utredas. Visar det sig att eleven behöver särskilt stöd ska skolan se till att eleven får det.¹² Även den nya skollagen anger att behov ska utredas.¹³ Skolförfattningarna reglerar dock inte hur arbetet med att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ska bedrivas. Inte heller vilka kartläggningsmaterial och test som ska användas eller vilka professioner som ska involveras. Vem som har rätt att fastställa en dyslexidiagnos är inte heller reglerat, vare sig i skolförfattningarna eller i andra författningar. En statlig utredning har tidigare konstaterat att situationen är diffus i denna del och att väntetiderna för dyslexiutredningar varierar i landet.¹⁴ I praktiken är det vanligt att logopedier och/eller psykologer, men även specialpedagoger, kan involveras i arbetet. Logopedier diagnosticerar utifrån den medicinska diagnosförteckningen ICD-10¹⁵, medan diagnosförteckningen DSM-IV¹⁶ används inom psykiatrin. Specialpedagoger utgår i sitt arbete från screening och olika former av kartläggningsmaterial som kom-

¹² 4 kap. 1 § 1985 års skollag och 5 kap. 1 § grundskoleförordningen (1994:1194).

¹³ 3 kap. 8 § 2010 års skollag (2010:800).

¹⁴ SOU 2010:95. Se, tolka och agera – allas rätt till en likvärdig utbildning, s. 210.

¹⁵ ICD-10. The International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems.

¹⁶ DSM-IV. Ett internationellt diagnosystem som används framförallt inom psykiatrin.

bineras med bedömningar utifrån pedagogiska aspekter. Ibland arbetar team med olika professioner, exempelvis specialpedagog, psykolog och skolsköterska, med att utreda om det är fråga om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

De granskade verksamheterna har som regel rutiner för att förmedla information från förskola till förskoleklass, och från förskoleklass till skola, om arbetet med att utveckla barnens språkliga medvetenhet. I grundskolan följer sedan lärarna elevernas läs- och skrivutveckling i den dagliga verksamheten, bland annat genom att observera hur de genomför olika uppgifter. Utöver det har skolorna olika system för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivutveckling. Kartläggningar görs som regel i årskurserna 1-4. I ungefär hälften av skolorna görs kartläggningar även i årskurserna 5-9, antingen vid behov, i samtliga årskurser, eller endast i vissa årskurser.

Det är vanligen lärarna som kartlägger, men det kan även vara en specialpedagog och/eller speciallärare som gör dem. Ibland sker arbetet i samverkan mellan lärare och specialpedagoger/speciallärare. Material som ofta används är DLS¹⁷, God läsutveckling¹⁸, LUS¹⁹ och Nya Språket lyfter²⁰. I drygt av hälften av skolorna kompletteras kartläggningarna med uppgifter om elevernas resultat i nationella ämnesprov.

Om det finns indikationer på att en elev kan vara i någon form av läs- och skrivsvårigheter gör som regel en specialpedagog på skolan, eller i vissa fall en speciallärare, en fördjupad kartläggning. Då används olika kartläggnings- och screeningmaterial, vanligast är ITPA²¹, LOGOS²², Läskedjor²³ och DLS. En del skolor använder många olika material, medan någon skola använder enstaka. Sammanlagt förekommer det i de granskade skolorna drygt trettio olika material. En del av dem är normerade, vilket innebär att det går att bedöma hur mycket en elevs resultat avviker från en förväntad norm. Orsaken till svårigheterna klargörs däremot inte. Specialpedagoger, eller i vissa fall speciallärare, kompletterar därför kartläggningarna med så kallade "pedagogiska kartläggningar/utredningar". Det finns inte någon enhetlig definition eller krav på vad som ska ingå i dem, utan de kan ha olika utformning och inriktning. Utifrån kartläggningen uppger skolorna att de vidtar åtgärder för att anpassa undervisningen och ge särskilt stöd till de elever som behöver det. Skolornas arbete med detta behandlas i avsnitt 3.2 och 3.3.

”... skolorna har olika system för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivutveckling.”

Om skolans insatser, som kan pågå längre eller kortare tid, inte ger förväntat resultat initieras en fördjupad utredning för att klargöra om det är fråga om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Innan skolan fattar beslut om en sådan utredning har frågan ofta behandlats i ett elevvårds- eller elevhälsoteam, där

¹⁷ DLS, Diagnostiska läs- och skrivprov. Ljudsäkerhet, rättstavning, ordförståelse, läsförståelse och läshastighet. Från årskurs 1 grundskola - årskurs 1 gymnasium. Normerat grupprov. (Hogrefe/Psykologiförlaget)

¹⁸ God läsutveckling. Kartläggning av fem dimensioner av läsutveckling. Förskoleklass till årskurs 3-4. Icke normerat. (Natur & Kultur)

¹⁹ LUS, Läsutvecklingsschema. Ett kvalitativt individuellt schema över läsutveckling från förskola till vuxen. (BIBO)

²⁰ Nya språket lyfter. Ett material för årskurs 1-5 i svenska och svenska som andraspråk för kartläggning av läsning och läsförmåga samt tala och skriva. (Skolverket)

²¹ ITPA, Illinois Test of Psycholinguistic Abilities. Test av språkliga processer, bland annat av auditiv och visuell förmåga, bestående av 13 deltest. Från 5-12 år. Normerat individualprov. (Hogrefe/Psykologiförlaget)

²² LOGOS. Datoriserat prov av 15 olika språkliga aspekter. Årskurs 3-5 samt årskurs 6-vuxna. Normerat individualprov. (Logometrica)

²³ Läskedjor. Lästest för bedömning av ordigenkänning/ordavkodningsförmåga. Innehåller deltesten bokstavs- och ordkedjor för årskurs 2-3 samt tecken-, ord- och meningsskedjor från årskurs 4 grundskola - gymnasium. Normerat grupprov. (Hogrefe/Psykologiförlaget)

”... enstaka skolor intar en passiv hållning.”

bland annat rektorn medverkar. Det finns i granskningen enstaka exempel på skolor som intar en passiv hållning. Det innebär att de först avvaktar att eleven ska ”mogna” innan de tar initiativ till en fördjupad utredning. Det är bekymmersamt med hänsyn till att det finns forskning som framhåller vikten av tidiga insatser. Vetenskapsrådet konstaterar i sin kunskapsöversikt att en lärare som arbetar enligt teorin att läsproblem växer bort – det vill säga att man bara behöver invänta ”läsmognaden” – underminerar sina elevers fortsatta utveckling. ”Även om eleven med tidiga läs- och skrivproblem mot alla odds skulle hinna ifatt senare under sin skoltid ligger förluster i form av mindre ordförråd och mindre läsrutin honom eller henne i fatet när orienteringsämnen sätter kravnivån. Den långsammare utvecklade läsaren med sitt mindre ordförråd kommer att få stora svårigheter som kanske inte uppenbarats för läraren i de första årskurserna.”²⁴

Merparten av skolorna aktualiserar fördjupade utredningar om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi någon gång under årskurs 3-5, men det kan även ske i tidigare och senare årskurser. I väntan på resultat från en sådan utredning fortsätter skolorna, med något undantag, att anpassa undervisningen och vid behov ge särskilt stöd. Väntetiderna för en fördjupad utredning skiljer sig åt markant mellan de granskade verksamheterna. Några verksamheter (Botkyrka kommun och den fristående skolan Maria Elementarskola) anger att det inte finns någon nämnvärd väntetid, medan väntetiden i några kommuner (Flen respektive Vellinge) kan vara ett år eller mer. Situationen för de enskilda eleverna kan således se mycket olika ut. Några kommuner har gjort insatser för att förkorta tidigare väntetider på upp till fyra år. Det har bland annat skett genom samverkan med landsting och ökad tillgång till personal som gör fördjupade utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

I nästan två tredjedelar av verksamheterna (13 av 21) fokuseras det vid kartläggningar och utredningar främst på den enskilde elevens styrkor och svårigheter. Förhållanden på grupp- och organisationsnivå, det vill säga aspekter som rör innehållet i undervisningen, vilka metoder som används, förhållanden i lärandemiljö, hur den samlade lärarkompetensen tas tillvara och skolans organisation, belyses inte alltid närmare. Det innebär att utredningarna inte ger en helhetsbild av svårigheterna. Är till exempel den undervisning som bedrivs utformad på ett sätt som bidrar till en gynnsam läs- och skrivutveckling och god målluppfyllelse för alla elever? Att

”... utredningarna ger inte en helhetsbild av svårigheterna.”

det är viktigt att vid utredningar belysa alla nivåer framgår bland annat av Skolverkets allmänna råd.²⁵ I förarbetena till den nuvarande skollagen framhålls också vikten av att svårigheter för en elev inte ses som individens problem – att eleven är bärare av ett problem. Fokus ska vara elevens möjligheter till utveckling och att verksamheten anpassas utifrån varje elevs förutsättningar.²⁶

Det är vanligt att specialpedagoger, logopedier och psykologer arbetar med fördjupade utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Logopederna och psykologerna är anställda i skolhuvudmannens övergripande verksamhet, i ett landsting eller arbetar som privatpraktiserande. I drygt två tredjedelar av verksamheterna finns det tillgång till såväl logoped och psykolog, i de övriga verksamheterna finns det tillgång till endera av dessa kompetenser.

²⁴ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt, s. 14.

²⁵ Skolverket (2008). Skolverkets allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram. (SKOLFS 2008:25).

²⁶ Proposition 1998/99:105. Elever med funktionshinder – ansvar för utbildning och stöd, s. 19-20.

En del verksamheter involverar regelbundet dessa professioner i utredningar, medan andra bara gör det i vissa fall.

3.1.1 | Följs utredningarnas råd och rekommendationer?

Resultat av utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi redovisas vanligtvis vid ett möte där rektor, specialpedagog, elev och elevens vårdnadshavare medverkar. Som en del i redovisningen brukar det ingå råd och rekommendationer om vilka åtgärder som skolan behöver vidta. Råden kan till exempel röra anpassning av undervisningen, särskilt stöd och behov av alternativa verktyg²⁷. Rektorer och företrädare för huvudmännen uppger att utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi görs därför att det finns behov av en fördjupad bild av vilka svårigheter som finns, inte för att det krävs en fastställd dyslexidiagnos för att undervisningen ska anpassas eller för att elever ska få det särskilda stöd som behövs.

Hur tas då råd och rekommendationer tillvara? I hälften av skolorna (11 av 21) beskriver rektorer, lärare och/eller representanter från den centrala elevhälsoverksamheten att råden och rekommendationerna inte får tydligt genomslag i verksamheten. Det beror, enligt dem, bland annat på brister i informationsöverföringen till lärarna, bristande tillgång till lämpligt material och/eller att en del lärare uppfattar att klasserna är för stora för att råden ska kunna tillämpas. Elever i några skolor beskriver att det finns lärare som inte känner till deras läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och vilka råd som har getts. Specialpedagoger och speciallärare beskriver i Skolinspektionens intervjuer ofta att de är införstådda med de råd och rekommendationer som har lämnats. De arbetar utifrån dem och försöker förmedla dem till övriga lärare.

3.2 | Anpassas undervisningen för eleverna?

Detta avsnitt ger inledningsvis en övergripande bild av hur skolorna arbetar med att anpassa undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Därefter redovisas en fördjupad bild av vilka möjligheter elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi har att läsa, skriva och samtala om olika texter, använda alternativa verktyg, redovisa kunskaper på olika sätt och om det förs samtal med eleverna om deras läs-, skriv- och kunskapsutveckling.

Att undervisningen ska anpassas har behandlats i avsnitt 2.2. Det är ett arbete som ska genomsyra den dagliga undervisningen i alla ämnen och för alla elever. Utgångspunkten är att det i första hand ska ske inom den ordinarie klassens ram.

Den samlade bilden utifrån Skolinspektionens granskning är att anpassningen av undervisningen behöver utvecklas i nästan alla skolor (20 av 21). Som nämnts tidigare arbetar specialpedagoger och/eller speciallärare i flera av skolorna med att handleda lärarna och ge tips om vad de kan tänka på då de planerar och genomför undervisningen. Lärare ger ofta många exempel på hur undervisningen kan anpassas vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, men beskriver att de inte alltid har möjlighet att arbeta med detta till följd av exempelvis för stora klasser. Elever ger i intervjuer en bild av att undervis-

²⁷ Alternativa verktyg, ibland benämnt kompensatoriska hjälpmedel, kan vara olika former av skriv- och läshjälpmedel som elektroniska böcker, inlästa läromedel, skanner och talsyntes för att få sidor ur läroböcker upplästa, datorprogram för stavningskontroll, med mera.

ningen vanligen anpassas i begränsad omfattning. En del elever beskriver att de gång på gång måste påminna en del lärare om att de är i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, men att undervisningen trots det inte alltid anpassas.

Skolinspektionens observationer av undervisningen i olika årskurser, och intervjuer med elever och pedagoger (lärare, specialpedagoger och speciallärare), ger den dominerande bilden av att färdighetsträning och reproduktion av kunskap är vanligt förekommande och gemensam för alla elever i de granskade skolorna. Det kan till exempel handla om att skriva rent texter, läsa en

text och därefter besvara frågor som är relaterade till texten, eller att alla elever får samma rubrik för en berättelse som ska skrivas. Eleverna arbetar ofta enskilt utifrån samma läromedel och med samma uppgifter. Det är vanligt att eleverna själva planerar när de ska göra olika uppgifter inom de tidsperioder som lärarna anger. Vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi hänvisas eleverna ofta till kortare, enkla texter och instrueras av läraren att göra färre uppgifter eller på annat sätt avgränsa dem.

Det finns en del lärare som arbetar aktivt med att möta eleverna utifrån deras förutsättningar och behov och som anpassar undervisningen inom ramen för elevernas ordinarie klass. Det kan illustreras med följande exempel från av de senare årskurserna i Gerestaskolan, Härnösands kommun: Läraren hade en muntlig genomgång om transformatorer och generatorer. Genomgången, som gjordes med mikrofon för att alla elever skulle kunna

”... anpassningen av undervisningen behöver utvecklas i nästan alla skolor ... ”

höra, kompletterades med att läraren kontinuerligt ritade bilder för att förklara det som beskrevs. Läraren visade sedan hur en enkel generator är uppbyggd genom att plocka isär och sätta samman en sådan. Undervisningen kopplades till elevernas vardagsliv, exempelvis vad som händer när de använder en cykeldynamo. Eleverna uppmuntrades att ställa frågor, reflektera och formulera egna idéer om hur transformatorer och generatorer kan fungera och användas.

De fick information om att de som ville kunde få renskrivna anteckningar av läraren om det som behandlades under lektionen.

Detta kortfattade exempel belyser flera betydelsefulla aspekter. Läraren hade en muntlig genomgång, där innehåll och begrepp som återkom i läromedlen användes och förklarades. Genomgången kompletterades med att läraren ritade och förklarade, vilket kan bidra till en ytterligare förståelse av innehållet i de läromedelstexter som eleverna sedan skulle arbeta med. Genom att eleverna kunde få anteckningar kunde de koncentrera sig helt på vad läraren sa och gjorde. Eleverna utmanades att ställa frågor om oklarheter, reflektera, analysera, formulera antaganden och diskutera problem inom det aktuella området. Det innebar att det fanns en kommunikation såväl mellan läraren och eleverna som mellan eleverna.

Skolinspektionen har också sett exempel på undervisning som utformas på ett sätt som inte är godtagbart. I två skolor hänvisas elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi till enklare texter, exempelvis avsnitt i ett läromedel med begränsade fakta, och till färre och/eller enklare arbetsuppgifter. Enligt dessa skolors personal är arbetet utformat så att eleverna har möjlighet att nå betyget Godkänt, men inte högre betyg. Personalen beskriver anpassningen som ett positivt sätt att underlätta för eleverna. Enligt Skolinspektionen är det inte godtagbart. All undervisning måste anpassas till de enskilda elevernas förutsättningar och behov, och utformas så att det ger dem möjligheter att nå optimala resultat. En verksamhet kan därför inte utformas så att elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får begränsade möjligheter att nå

högre betyg än Godkänt till följd av bristande anpassning av material och uppgifter, eller bristande tillgång till alternativa verktyg, som exempelvis inlästa läromedel.

Nästan hälften av skolorna (10 av 21) anpassar undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi främst genom insatser utanför den ordinarie klassens ram. Detta trots att läroplanen (Lpo 94) anger att utformning och anpassning av undervisningen ska ske med utgångspunkt i elevers bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper och ingå som en del i all undervisning. Det är således något som ska genomsyra den dagliga undervisningen i alla ämnen och för alla elever.

I några av skolorna sker anpassningar utanför den ordinarie klassens ram antingen i de tidigare eller senare årskurserna, i övriga skolor gäller det alla årskurser. Arbetet utformas ofta så att eleverna går till en speciallärare, specialpedagog eller resurslärare, vid ett eller flera tillfällen i veckan. De arbetar där enskilt eller i en mindre grupp med samma uppgifter som den ordinarie klassen eller med specifika, individuellt anpassade uppgifter eller övningar. Lärare, specialpedagoger och speciallärare beskriver ofta detta som en bra lösning, eftersom arbetet kan ske i en lugnare lärmiljö. De framhåller att eleverna har möjligheter att arbeta med anpassade material och uppgifter och att den pedagogiska personalen har tid att ge vägledning och stöd. I lokalerna finns det ofta tillgång till olika former av alternativa verktyg. Varför dessa möjligheter inte kan ges även inom den ordinarie klassens ram framgår inte tydligt.

3.2.1 | Att läsa, skriva och samtala om olika texter

Begreppet texter kan ha olika innebörd. Utgångspunkten i denna kvalitetsgranskning är det så kallade "vidgade textbegreppet" som omfattar såväl skrivna som muntliga texter (exempelvis talböcker, film, bilder, med mera). Vi kan lära på många olika sätt och med alla sinnen och kan behöva förmedla detta på skilda sätt. Forskning visar att en text- och lärmiljö med många uttrycksmöjligheter och många olika medier utvecklar elevernas fantasi och kreativitet, vilket är viktigt för meningsskapandet i alla ämnen.²⁸ Det är också betydelsefullt för eleverna att läsa och skriva texter tillsammans med olika personer och i olika sammanhang. Det ger erfarenhet av att samtala om och använda texter.²⁹ Förutom att samtala om det man läser och skriver är det betydelsefullt att kombinera arbetet med textförståelse med laborativt arbete, bild och drama.

Läslust är vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi både ett mål och ett medel i föredömlig läs- och skrivpedagogik, visar forskning. "Läraren måste genomföra kvalitativt annorlunda pedagogiska insatser som har som mål att framkalla lust att läsa och som ger utrymme för att bygga på individens personliga intressen och strategier. Det måste vara meningsfullt för elever att lägga energi på lästräningen."³⁰ Det har också konstaterats att "läsinlärningsmisslyckanden" vid skolstarten kan påverka elevernas självkänsla negativt.³¹ De

²⁸ Skolverket (2010). Texters, textuppgifters och undervisningens betydelse för elevers läsförståelse. Fördjupad analys av PIRLS 2006.

²⁹ Liberg, C. (2007). "Läsande, skrivande och samtalande". Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet.

³⁰ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi — en kunskapsöversikt, s. 86.

³¹ Taube, K. (2004). Läsinläring och självförtroende — psykologiska teorier, empiriska undersökningar och pedagogiska konsekvenser.

kan bli rädda för att misslyckas, vilket i sin tur kan leda till sämre läsutveckling. Enligt den så kallade Matteuseffekten³² kan personer i läs- och skrivsvårigheter tendera att försöka undvika att läsa och anta olika läsutmaningar genom att välja lättare texter. Resultatet blir att de inte får den lästräning som behövs, vilket kan påverka både den fortsatta läsutvecklingen och självförtroendet negativt. Det finns forskning som visar att en sämre läsutveckling kan medföra en risk för att betygsutvecklingen påverkas negativt.³³

I de granskade skolorna finns det lärare, specialpedagoger och speciallärare som arbetar med olika former av språkutvecklande insatser, främst i de tidigare årskurserna. De ger också eleverna möjlighet att under kortare, intensivare perioder arbeta med sin läs- och skrivutveckling. I de tidigare

”... sämre läsutveckling kan medföra en risk för att betygsutvecklingen påverkas negativt.”

årskurserna noterar Skolinspektionen även exempel på att enskilda elever och lärare läser högt, såväl skönlitterära som faktabaserade texter. I de senare årskurserna är det vanligt att eleverna läser texter själva.

En dominerande bild, inte minst i de senare årskurserna, är att alla elever arbetar med samma läromedel med skrivna texter som kan ha olika svårighetsgrad och med faktadelar som kan vara mer eller mindre

begränsade. Eleverna erbjuds att läsa och bearbeta dessa texter genom att skriva svar på vissa frågor och sammanställa texter utifrån olika faktatexter.

En del lärare säger att det kan vara svårt att hitta alternativa läromedels-
texter i alla ämnen, några använder film, bilder, med mera. Samtal om de inne-
hållsliga (ämnesspecifika) delarna i undervisningen sker främst genom att
läraren ställer frågor och eleverna svarar. Detta gäller särskilt de senare år-
skurserna. Kommunikation mellan eleverna, eller mellan lärare och elever som
grupp, om texternas innehåll, struktur och språk förekommer inte i motsva-
rande grad.

Ett exempel på undervisning där kommunikation används på olika sätt är
en lektion i de tidigare årskurserna i Kristinedalsskolan, Stenungsunds kom-
mun: Eleverna arbetade med frågor om ”katastrofer”, något som ingick som
en del i ett arbete om 2000-talet. Läraren gjorde inledningsvis en återkopp-
ling till vad arbetsområdet handlade om och vad eleverna hade gjort på tidi-
gare lektioner. Efter det visade läraren en film som relaterade till de uppgifter
som eleverna skulle arbeta med. De valde sedan mellan texter med olika
svårighetsgrad, som de arbetade med och samtalade om i mindre grupper.
Varje grupp hade tillgång till en dator och en elev i läs- och skrivsvårigheter/
dyslexi använde ett datorprogram med talsyntes (ett alternativt verktyg). Med
hjälp av programmet lästes texter upp för samtliga elever i gruppen. Eleverna
valde avslutningsvis om de skulle redovisa uppgifterna skriftligt eller muntligt.

3.2.2 | Alternativa verktyg – en del i anpassningen av undervisningen?

Alternativa verktyg är ett begrepp som omfattar ett brett utbud av olika tekni-
ska artiklar som kan underlätta vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och ut-
veckla och förstärka vissa förmågor. Vid läsning av läromedel och skön-

³² Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt.

³³ Jacobson, C. (1998). Reading Development and Reading Disability: Analyses of eye-movements and word recognition.

litteratur kan till exempel e-böcker användas, så att det med stöd av datorprogram eller en spelare (Daisy-program och Daisy-spelare) går att få texter upplästa. E-böcker kan innehålla enbart text, enbart ljud eller text samt ljud och film i olika kombinationer. Talsyntesprogram kan användas för att elever ska kunna lyssna på texter i dokument och på internet. De kan även användas för att bearbeta texter, uppmärksamma användaren på att det fattas ord och så vidare. Det finns datorprogram med kompletterande stavningskontroll, framtagna för personer i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, och olika anteckningshjälpmedel. Andra exempel på alternativa verktyg är skannerpennor som kan användas för att läsa böcker och tidningar, skanner- och datorprogram för att skanna in material och sedan lyssna på det, fickminne för att tala in anteckningar och MP3-spelare för att läsa in och lyssna på material. Mobiltelefoner har ofta funktioner som ger liknande möjligheter.

Enligt 1985 års skollag ska elever "utan kostnad ha tillgång till böcker, skrivmateriel, verktyg och andra hjälpmedel som behövs för en tidsenlig utbildning."³⁴ I den nya skollagen formuleras det så att "Eleverna ska utan kostnad ha tillgång till böcker och andra lärverktyg som behövs för en tidsenlig utbildning".³⁵

Merparten av de granskade skolorna (16 av 21) behöver utveckla arbetet när det gäller möjligheterna att använda alternativa verktyg som en del i anpassningen av undervisningen i alla ämnen. Även om det finns tillgång till alternativa verktyg, används de inte alltid. I de flesta skolorna ser Skolinspektionen få exempel på att alternativa verktyg används i den ordinarie undervisningen. Samma bild ger även lärare och elever i många intervjuer. I några skolor används de alternativa verktygen främst när elever vid något eller några tillfällen i veckan arbetar utanför den ordinarie klassens ram hos en specialpedagog eller speciallärare. I en del skolor går elever till särskilda lokaler där det finns tillgång till pedagogiska resurser (lärare, resurslärare och speciallärare) och ett bredare utbud av alternativa verktyg.

Rektorer, lärare, specialpedagoger, speciallärare, elever och föräldrar ger i intervjuer olika förklaringar till varför alternativa verktyg sällan används. Det kan bero på bristande tillgång eller på att systemen uppfattas som besvärliga, till exempel därför att lärarna måste boka datorer i förväg. En annan förklaring kan vara att eleverna inte har fått tillräcklig information och möjlighet att öva sig att använda de alternativa verktygen, eller att lärarna inte alltid har kompetens i hur sådana verktyg fungerar och kan användas i olika ämnen. I ungefär hälften av skolorna (10) beskriver elever, och ibland även lärare, att elever inte vill använda alternativa verktyg, antingen för att de uppfattar det som utpekande eller för att de inte anser sig behöva dem.

I ett par skolor beskriver rektorerna tillgången till alternativa verktyg som god, medan den i flera skolor beskrivs som otillräcklig. Tillgången tycks främst handla om datorstöd. Andra former av alternativa verktyg är inte lika vanliga. Några kommuner framhåller att de ska öka datortätheten i skolorna, eller att de håller på att göra sådana insatser. Insatserna förväntas bidra till att elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får ökad tillgång till de specifika datorprogram som de kan behöva. I de tidigare årskurserna har eleverna vanligen tillgång till stationära datorer. För elever i de senare årskurserna är det

”... utveckla arbetet när det gäller möjligheterna att använda alternativa verktyg ...”

³⁴ 4 kap. 4 § 1985 års skollag.

³⁵ 10 kap. 10 § 2010 års skollag.

vanligare med bärbara datorer som antingen är personliga eller som de har tillgång till i vissa ämnen.

Skoldatatek finns i hälften av kommunerna och ytterligare några planerar att inrätta ett sådant. Skoldatatek är en verksamhet som kommuner kan söka statsbidrag för att utveckla. Ett grundläggande syfte med skoldatatek är att de ska stödja skolpersonal som främst undervisar elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och elever med koncentrationssvårigheter/ADHD.³⁶ Skoldatatek beskrivs som något positivt av representanter för huvudmännen, rektorer, speciallärare, specialpedagoger och en del lärare, men resursen anlitas i varierande omfattning. I skolorna är det främst specialpedagoger och speciallärare som känner till vad skoldatateket kan bidra med och som samarbetar med personalen där. Övriga lärare har inte alltid motsvarande kunskap.

3.2.3 | Att redovisa kunskaper på olika sätt

Kunskaper kan visas på många olika sätt. Skolverkets instruktioner för nationella ämnesprov ger viss vägledning om vilka anpassningar som kan göras när elever ska redovisa sina kunskaper.³⁷ Skolverket konstaterar att det inte är reglerat att en elev måste ha en formell diagnos för att anpassning ska göras vid ett nationellt ämnesprov. Anpassning bör göras för de elever som har funktionshinder som inte är av tillfällig natur och som medför ett direkt hinder för att eleven ska kunna genomföra provet och visa vad hon eller han kan. Som exempel på anpassningar nämns förlängd provtid, möjlighet att skriva svar på dator, att bearbeta den egna texten med talsyntes, få vissa instruktioner och uppgifter upplästa samt att få svara muntligt.

I de granskade skolorna är det vanligt med skriftlig reproduktion, det vill säga att eleverna arbetar med texter och därefter skriver svar på frågor, eller kortare texter, om det som behandlades i texterna. I merparten av skolorna förekommer det att eleverna uppmuntras att redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt. Vanligtvis innebär det att de kan redovisa uppgifter muntligt. Ibland förekommer det även exempelvis skriftliga redovisningar med hjälp av datorprogram med stavningsprogram, att eleverna får längre tid för att redovisa uppgifter och att de får frågor upplästa vid prov. I en del av skolorna kan detta ske vid enstaka tillfällen, medan det är vanligare i andra.

Elever i flera skolor beskriver att de uppskattar dessa möjligheter och tycker att det fungerar bra. Bilden är dock inte entydig. Inom en och samma skola kan eleverna mötas av olika förhållningssätt. De kan till exempel få ovan nämnda möjligheter när de ska redovisa uppgifter, men inte vid prov. Det finns också skolor där en del lärare ger eleverna goda möjligheter att redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt, medan andra inte arbetar så. Det finns lärare som uppfattar det som en form av "fusk" om elever skulle få redovisa sina kunskaper på alternativa sätt.

"Kunskaper kan visas på många olika sätt."

³⁶ Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) (2010). Utvärdering av skoldatatekens effekter.

³⁷ Skolverket. [www.skolverket.se/ Prov & bedömning/ Frågor och svar/ Anpassning](http://www.skolverket.se/Prov%20och%20bedomning/Fr%20gor%20och%20svar/Anpassning)

3.2.4 | Samtal om elevernas läs-, skriv- och kunskapsutveckling

Det finns forskning som visar att läsförståelse utvecklas bättre då läraren för samtal med eleverna om vilka läsförståelsestrategier som kan användas, till skillnad mot en icke vägledad läsning.³⁸ Lärarna behöver ge eleverna vägledning i hur de kan angripa olika texter, lära sig nya ord och hur de kan förstå och dra slutsatser utifrån olika texter. Det kan bidra till en fördjupad förståelse av texters innehåll, struktur och form, det vill säga en förbättrad språk- och kunskapsutveckling. Elevernas språk- och kunskapsutveckling behöver också följas. Lärarna ska, enligt läroplanen (Lpo 94)³⁹, allsidigt utvärdera varje elevs kunskapsutveckling utifrån kursplanernas krav. Minst en gång per termin ska läraren, eleven och elevens vårdnadshavare ha ett utvecklingssamtal om hur elevens kunskapsutveckling och sociala utveckling bäst kan stödjas. I samband med det ska en individuell utvecklingsplan upprättas.⁴⁰

I en del skolor finns det lärare som beskriver att de för samtal med elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi om deras läs- och skrivutveckling. Det finns också lärare som beskriver att de vinnlägger sig om att ha fördjupade samtal med eleverna om hur olika texter kan byggas upp och bearbetas samt vilka lässtrategier som kan användas. Skolinspektionen konstaterar att det utifrån de redovisade uppgifterna är svårt att få en konkret bild av hur arbetet med sådana samtal bedrivs och hur eleverna får kunskap om olika sätt att läsa och skriva i olika ämnen. Arbetet med läs- och skrivprocessen i olika ämnen skulle behöva studeras närmare.

Utvecklingssamtal genomförs varje termin och i samband med det upprättas, enligt rektorer och lärare, individuella utvecklingsplaner. Skolinspektionen har granskat individuella utvecklingsplaner för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Granskningen visar att några skolor (4) upprättar individuella utvecklingsplaner som svarar mot författningarnas krav. I ytterligare några skolor behöver kvaliteten i dessa planer förbättras och det pågick i vissa fall ett arbete med det. I de övriga skolorna (13 av 21) fanns det sådana brister i de individuella utvecklingsplanerna att författningarnas krav inte uppfylldes. Bristerna handlar ofta om att det inte finns skriftliga omdömen i alla ämnen, alternativt att omdömena enbart är utformade som ett kryss i en mall utan någon kompletterande, nyanserad bedömning av elevens kunskapsutveckling. I flera av skolorna (7) saknar dessutom en eller flera elever en aktuell individuell utvecklingsplan.

När det gäller betygssättning säger lärarna i merparten av skolorna att de känner till möjligheten att, om det finns särskilda skäl, bortse från enstaka mål som eleven skulle ha uppnått i slutet av det nionde skolåret.⁴¹ Enligt lärarna används möjligheten sällan, eller inte alls, vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Orsaken beskrivs i allmänna ordalag och är som regel att det inte har bedömts finnas särskilda skäl.

”... samtal med eleverna om vilka läsförståelsestrategier som kan användas ...”

³⁸ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi — en kunskapsöversikt.

³⁹ Läroplanen (Lpo 94), avsnitt 2.7.

⁴⁰ 7 kap. 2 § grundskoleförordningen (1994:1194). Se även Skolverket (2009). Skolverkets allmänna råd för individuella utvecklingsplaner med skriftliga omdömen. (SKOLFS 2009:16).

⁴¹ I 7 kap. 8 § grundskoleförordningen (1994:1194) anges att med särskilda skäl avses "funktionshinder eller andra liknande personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur och som utgör ett direkt hinder för att eleven skall kunna nå ett visst mål."

3.3 | Vilket särskilt stöd får eleverna?

Om det framkommer att en elev kan vara i behov av särskilda stödåtgärder ska rektorn se till att behovet utreds. Om utredningen visar att eleven behöver särskilt stöd ska rektorn se till att det utarbetas ett åtgärdsprogram. Särskilt stöd i form av specialpedagogiska insatser ska i första hand ges inom den klass eller grupp som eleven tillhör, men om det finns särskilda skäl får stödet istället ges i en särskild undervisningsgrupp.⁴² I förarbetena till den nya skollagen framhålls vikten av att särskilt stöd i första hand ges i den gemenskap eller gruppering som eleven vanligtvis ingår i.⁴³ Det finns studier som visar att elever i läs- och skrivsvårigheter riskerar

”... insatser ska i första hand ges inom den klass eller grupp som eleven tillhör ...”

att få mindre tid än andra elever att arbeta med betygsgrundande uppgifter. Det hänger samman med att specialpedagogiskt stöd ofta ges utanför den ordinarie klassens ram och att eleverna då arbetar med uppgifter som inte är betygsgrundande.⁴⁴ Det finns även forskning som visar att specialpedagogiska insatser i små doser utspridda över lång tid inte ger en tydligt positiv effekt vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.⁴⁵

I drygt en tredjedel av de granskade skolorna (8) kan eleverna bara få särskilt stöd i några ämnen, vanligtvis svenska, engelska och matematik. I ungefär hälften av skolorna (10) ges särskilt stöd i första hand utanför den ordinarie klassens ram, antingen enskilt eller i en mindre grupp. Det innebär att eleverna en eller flera gånger i veckan går till en speciallärare eller specialpedagog för att arbeta med samma uppgifter som sina klasskamrater eller med specifika, individualiserade uppgifter. Eleverna kan även öva på att använda alternativa verktyg och göra övningar i exempelvis vissa datorprogram. I de övriga skolorna (11) är verksamheten däremot utformad så att särskilt stöd kan ges antingen inom den ordinarie klassens ram eller utanför den. När det sker inom klassens ram kan det till exempel utformas så att en speciallärare, specialpedagog eller så kallad resursperson arbetar i klassen under vissa lektioner. Elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan då läsa texter högt för pedagogen, pedagogen kan sammanfatta texter för eleven, läsa texter högt, med mera.

Som en del i kvalitetsgranskningen har Skolinspektionen granskat åtgärdsprogram för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi som har särskilt stöd. Granskningen visar bristande kvalitet i åtgärdsprogrammen i merparten av skolorna (16). Ofta saknas kort- och långsiktiga mål för åtgärder, de åtgärder som ska vidtas är vagt beskrivna och det saknas uppgifter om uppföljning och utvärdering av åtgärder. I några av skolorna (4) fanns det en eller flera elever som saknade åtgärdsprogram trots att de hade särskilt stöd.

Den bild som framkommer i granskningen är inte ny. Skolinspektionen har tidigare redovisat att ett av de kritikområden som är vanligast förekommande i tillsyn och kvalitetsgranskning gäller brister i arbetet med att ge elever det särskilda stöd de behöver och att utarbeta åtgärdsprogram som svarar mot författningarnas krav.⁴⁶

⁴² 5 kap. 1, 4-5 §§ grundskoleförordningen (1994:1194). Se även Skolverket (2008). Skolverkets allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram. (SKOLF5 2008:25).

⁴³ SOU 2002:121. Skollag för kvalitet och likvärdighet, s. 346.

⁴⁴ Skolverket (2009). Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer.

⁴⁵ Vetenskapsrådet (2007). Dyslexi – en kunskapsöversikt.

⁴⁶ Skolinspektionen (2010). Tillsyn och kvalitetsgranskning 2009. Skolinspektionens erfarenheter och resultat.

3.4 | Lärarnas tillgång till kompetensutveckling

Det finns forskning som pekar på den betydelse lärare har för elevers prestationer och ett framgångsrikt lärande. Grundläggande förutsättningar är att lärarna har ämnesdidaktisk kompetens (förmåga att undervisa på ett varierat sätt i ett visst ämne) och att de intresserar sig för vad varje elev förstår och tänker, förväntar sig framsteg och ger elever återkoppling på en lämplig nivå. Lärarna behöver erbjuda eleverna ett brett spektrum av metoder för att nå kunskap.⁴⁷ Forskning inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi visar att det även är betydelsefullt att lärarna har kunskap om barns språkliga utveckling och vad läs- och skrivsvårigheter/dyslexi innebär. En sådan kunskap är betydelsefull för att de ska kunna tillämpa en reflekterande och utvecklande pedagogik.⁴⁸

Andelen lärare som har pedagogisk högskoleexamen varierar i de granskade skolorna mellan 90 och 100 procent, fränsett en skola, Maria Elementarskola, där andelen är drygt 75 procent. I nästan samtliga skolor (19 av 21) finns det tillgång till minst en specialpedagog och i merparten (15) finns det även speciallärare. Specialpedagogernas och speciallärarnas utbildningsbakgrund ser olika ut. De har inte alltid kompletterande utbildning inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Många lärare framhåller att de skulle behöva kompetensutveckling inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och i hur alternativa verktyg kan användas i undervisningen. I merparten av de granskade verksamheterna (16 av 21) bedömer Skolinspektionen att lärarna, i såväl de tidigare som senare årskurserna, bör ges ökad tillgång till kompetensutveckling inom området. De övriga verksamheterna har satsat på att ge lärare sådan kompetensutveckling, bland annat i form av återkommande kurser och föreläsningar, utbildning om hur undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter kan anpassas samt utbildningar om alternativa verktyg.

3.5 | Att följa upp måluppfyllelsen för eleverna

Huvudmannen för en grundskola ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med skollagen och övriga författningar.⁴⁹ Rektorn har ett övergripande ansvar för att verksamheten inriktas mot nationella mål och ska verka för att utbildningen utvecklas. Lärarna ska bedöma elevernas måluppfyllelse i förhållande till de nationella målen.⁵⁰

Bristande kunskapsuppföljning är ett område som Skolinspektionen ofta har kritiserat i sin tillsyn och som även har varit föremål för en kvalitetsgranskning.⁵¹ I denna granskning används samma definition av begreppen uppföljning och utvärdering som i den tidigare kvalitetsgranskningen. Uppföljning innebär en fortlöpande insamling av information, till exempel kunskapsresultat. Utvärdering är en granskning och värdering av resultat, det vill säga en fördjupad analys för att förstå och förklara resultaten i förhållande till målen för verksamheten. Sådana underlag bör ligga till grund för beslut om vilka åtgärder som ska vidtas för att utveckla och förbättra verksamheten.

⁴⁷ Hattie, J. (2009). Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement.

⁴⁸ Myrberg, M. (2003). Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter.

⁴⁹ 1 kap. 4 och 12 §§ 1985 års skollag.

⁵⁰ Läroplanen (Lpo 94), avsnitt 2.8 och 7 kap 2 § grundskoleförordningen (1994:1194).

⁵¹ Skolinspektionen (2010). Arbetar skolor systematiskt för att förbättra elevernas kunskapsutveckling? Kvalitetsgranskningsrapport 2010:10.

I de granskade skolorna beskriver lärarna att de kontinuerligt följer de enskilda elevernas kunskapsutveckling. Elevernas måluppfyllelse diskuteras i lärarnas arbetslag, vid klasskonferenser, med mera. Det är däremot inte lika vanligt att det görs skolövergripande uppföljningar och utvärderingar av alla elevers måluppfyllelse, inklusive elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. I två tredjedelar av de granskade skolorna (14 av 21) är det ett område som behöver utvecklas. Rektorer har i dessa skolor inte en tydlig bild av hur väl skolan lyckas med sitt uppdrag och elevernas kunskapsresultat.

På huvudmannanivå framkommer en likartad bild. Merparten av de granskade huvudmännen (15) behöver utveckla arbetet med uppföljning och utvärdering för att få en tydligare bild av hur verksamheten fungerar och hur måluppfyllelsen för alla elever ser ut. Övriga huvudmän bedriver ett kontinuerligt arbete med detta. Underlagen kan bland annat ligga till grund för återkommande dialoger med rektor och utmynna i beslut om vilka åtgärder som ska vidtas för att utveckla verksamheten i syfte att nå en högre måluppfyllelse.

4 | Avslutande diskussion

Ett av skolans viktigaste uppdrag är att se till att elever får en så gynnsam läs-, och skriv- och kunskapsutveckling som möjligt. Det förutsätter att det finns kompetens i skolorna att anpassa undervisningen utifrån elevernas behov och förutsättningar. Det krävs också kompetens att ge elever det särskilda stöd de kan behöva.

Arbetet med att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi bedrivs på olika sätt och olika professioner involveras. Det är bekymmersamt att arbetet ofta inriktas på att belysa den enskilde elevens styrkor och svårigheter, medan förhållanden på grupp- och organisationsnivå, till exempel om undervisningen är utformad och anpassad på ett sätt som bidrar till en gynnsam läs- och skrivutveckling, inte belyses på motsvarande sätt. Det innebär att det saknas ett helhetsperspektiv, något som i sin tur kan påverka möjligheterna att vidta de åtgärder som behövs. Varför begränsas arbetet på detta sätt? Handlar det om bristande rutiner? Eller finns det svårigheter med att utreda utifrån ett helhetsperspektiv? Vad kan i så fall göras för att komma till rätta med det? Det är frågor som behöver uppmärksammas och ligga till grund för en utveckling av arbetet med kartläggningar och utredningar.

Utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi syftar till att ge en fördjupad bild av vilka svårigheter som det är fråga om. Utifrån resultatet av dessa utredningar ska skolan vidta de åtgärder som behövs. Väntetiden för en fördjupad utredning av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi skiljer sig åt mellan skolorna och kommunerna. Den kan vara i det närmaste obefintlig i en verksamhet och mer än årslång i en annan.

Hur tas sedan de råd och rekommendationer som ges utifrån utredningarna tillvara? I hälften av de granskade skolorna får de endast ett begränsat genomslag i verksamheten. Varför läggs det då mycket tid och resurser på att kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Beror det bristande genomslaget på svaga informationssystem i skolorna? Eller kan det vara så att råden och rekommendationerna är utformade på ett sätt som gör

”Råd och rekommendationer från utredningar behöver tas på större allvar.”

det svårt för skolorna att omsätta dem till pedagogiska insatser? Vad kan i så fall göras för att komma till rätta med det? Enligt Skolinspektionen behöver de samtal som förs utifrån kartläggningar och utredningar tas på större allvar. Det förutsätter i sin tur att det finns en väl fungerande samverkan mellan de kartläggande/utredande personerna och dem som står mitt i skolans vardag – lärarna. Det är lärarna som ska omsätta råden till fungerande pedagogiska insatser. Det kan även vara viktigt med olika former av kompetensutveckling till alla involverade professioner, så att de kan tala samma språk och förstå varandra.

”Lärarna betydelse för elevernas möjligheter att utveckla ett framgångsrikt lärande är odiskutabel.”

Lärarnas betydelse för elevernas möjligheter att utveckla ett framgångsrikt lärande är odiskutabel. I de tidigare årskurserna arbetar lärarna med grundläggande delar i elevernas läs- och skrivutveckling och med att ge eleverna de viktiga baskunskaper de behöver för att kunna klara den fortsatta utbildningen. Ju högre upp i årskurserna eleverna kommer desto mer omfattande och komplexa blir de texter som de förväntas läsa och skriva på en begränsad tid, samtidigt som kraven ökar. Lärarna i såväl de tidigare som senare årskurserna behöver därför ha kompetens att möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och utforma och anpassa undervisningen på ett väl fungerande sätt. Huvudmän och rektorer behöver å sin sida se till att lärare i alla årskurser får den kompetensutveckling de behöver inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Men kompetensutveckling leder inte med automatik till välfungerande anpassning av undervisningen. Rektorerna behöver också se till att lärarna i olika årskurser och ämnen samverkar. I de granskade skolorna finns det lärare som bedriver en reflekterande och utvecklande undervisning för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Problemet är att detta arbete inte tas tillvara och sprids bland lärarna. Samverkan om ett språkutvecklande förhållnings-sätt behöver därför utvecklas mellan lärare i olika årskurser och ämnen. Det behövs även system som gör att framgångsrika lärares kunskap och kompetens tas till vara och bidrar till att utveckla skolans verksamhet. Det är ett angeläget uppdrag för rektorer, som pedagogiska ledare och chefer för lärare, men också för lärarna.

Utifrån resultaten i de 21 verksamheterna konstaterar Skolinspektionen att utformning och anpassning av undervisningen vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi är ett område som behöver utvecklas, så att det ingår som en del i den dagliga ämnesundervisningen i alla ämnen och årskurser. Elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi behöver ges möjlighet att utveckla läslust och möta olika läsutmaningar, arbeta med olika typer av texter och samtala om texter med olika personer och i olika sammanhang. De är också viktigt att de kan få mer tid och möjligheter att redovisa kunskaper på alternativa sätt. Det finns lärare som bedriver ett aktivt arbete med att möta eleverna på detta sätt. Den dominerande bilden är dock att undervisningen anpassas i begränsad omfattning. Det leder till att det kan vara närmast slumpartat om elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får en undervisning som är anpassad utifrån deras behov och förutsättningar.

De anpassningar som görs av undervisningen, liksom åtgärder i form av särskilt stöd, består ofta i insatser utanför den ordinarie klassens ram. Enligt grundskoleförordningen och läroplanen (Lpo 94) ska exkluderande lösningar inte vara en utgångspunkt i skolornas arbete. Frågan är varför många skolor ändå väljer att utforma verksamheten på det sättet? Kan det bero på vilken syn på läs- och skrivutveckling som finns i en skola? Eller kan det finnas

ett kvardröjande synsätt som innebär att elever uppfattas som bärare av ett problem som bäst kan lösas med hjälp av insatser utanför klassrummet? Kan det handla om att lärare har bristande kompetens att möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i den dagliga ämnesundervisningen?

Alternativa verktyg används i mycket begränsad omfattning och ingår inte som en del i anpassningen av undervisningen i alla ämnen. Orsaken är troligen komplex. Det kan bero på att alternativa verktyg främst tycks kopplas till olika former av datorstöd och tillgången till datorer varierar i skolorna. Det kan också hänga samman med att alternativa verktyg inte med automatik är lätta att använda. Det kan behövas mycket information och övning för att eleverna ska kunna hantera dem. Lärarna behöver också veta hur verktygen fungerar och hur de kan användas i ett pedagogiskt sammanhang, det vill säga som en del i anpassningen av undervisningen i olika ämnen och årskurser. Saknar lärarna sådan kompetens finns det risk att det i första hand uppfattas vara den enskilde elevens ansvar att alternativa verktyg används. Skolans ansvar att använda modern teknik och olika former av hjälpmedel, som ett led i en likvärdig och tidsenlig utbildning, kommer då i skymundan. Det är också värt att notera att det finns elever som uppfattar det som utpekande att använda alternativa verktyg. Det är angeläget att skolorna uppmärksammar denna form av signaler och bedriver ett väl fungerande värdegrundsarbete för att motverka sådana tendenser.

På skolövergripande nivå och huvudmannanivå behöver måluppfyllelsen för alla elever, inklusive elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, följas upp och utvärderas. Genom ett sådant arbete kan skolan/huvudmannen uppmärksamma om det behövs insatser för att utveckla verksamheten i syfte att nå en högre måluppfyllelse. Till exempel kan svagheter uppmärksammas i arbetet med anpassning av undervisningen, särskilt stöd, individuella utvecklingsplaner och åtgärdsprogram – delar som bland annat denna kvalitetsgranskning visar att det finns behov av att utveckla och förbättra.

En annan intressant aspekt är att andelen elever som skolorna bedömde var i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi varierade påtagligt. En av de minsta skolorna (260 elever) redovisade den högsta andelen (18 procent), medan andelen i de största skolorna (mer än 700 elever) var 5 till 11 procent. Är dessa skillnader en ren tillfällighet? Kan de bero på att det i en mindre skola finns en elevkännedom som gör att svårigheter lättare uppmärksammas? Eller kan variationerna bero på hur undervisningen utformas och anpassas och hur arbetet med särskilt stöd bedrivs? Eller är det andra faktorer som påverkar – i så fall vilka?

Denna rapport väcker många frågor. Det är frågor som de granskade verksamheterna behöver uppmärksamma och arbeta vidare med. Men även skolhuvudmän och skolor som inte har omfattats av granskningen bör uppmärksamma hur väl den egna verksamheten förmår att möta elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Anpassas undervisningen utifrån dessa elevers förutsättningar och behov? Ges de optimala möjligheter att nå nationella mål? Finns det system för att kartlägga och utreda svårigheter utifrån ett helhetsperspektiv? Genom att skolorna och huvudmännen arbetar vidare med denna typ av frågor kan utbildningarna vidareutvecklas och förbättras. Det kan bidra till att alla elever får den likvärdiga utbildning de har rätt till.

”Exkluderande lösningar ska inte vara en utgångspunkt i skolans arbete.”

5 | Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med kvalitetsgranskningen är att granska om elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi får den likvärdig utbildning de har rätt till och möjligheter att nå nationella mål i grundskolan.

Utifrån skolförfattningarna och forskningskunskap har granskningen fokuserat tre centrala frågeställningar:

- har huvudmän och skolor system för att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- utformas och anpassas undervisningen utifrån dessa elevers förutsättningar och behov, i syfte att ge dem möjligheter att nå nationella mål?
- ges särskilt stöd till dessa elever om de behöver det?

6 | Metod och genomförande

Granskningen omfattar 21 grundskolor med årskurs 1-9 och deras huvudmän. Kvalitetsgranskningens resultat baseras på intervjuer, dokumentstudier och observationer av undervisningen.

Under maj 2010 gjordes det en pilotgranskning i två verksamheter (Botkyrka och Sandvikens kommun). Syftet var att pröva de metoder som utarbetats för granskningen. Smärre justeringar gjordes utifrån erfarenheterna i pilotgranskningen. Övriga verksamheter granskades hösten 2010.

Varje skola har besökts av två granskare under tre dagar. Under besöket har det gjorts intervjuer, dokumentstudier och observationer av undervisningen. Intervjuer med representanter från huvudmannens centrala verksamheter har skett under en halv dag. Dokument från huvudmannen har studerats.

Granskningen har tagit sin utgångspunkt i de uppgifter som respektive skolas rektor har lämnat om vilka elever som bedöms vara i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Skolinspektionen har inte ställt krav på att det skulle finnas en fastställd dyslexidiagnos. Det finns inte stöd i skolförfattningarna för att kräva en diagnos för att undervisningen ska anpassas, eller för att elever ska få det särskilda stöd de behöver.

Varje huvudman och skola har fått ett beslut med Skolinspektionens bedömning av verksamhetens styrkor, eventuella brister och angelägna förbättringsområden. Besluten följs upp av Skolinspektionen för att säkerställa att huvudmannen ser till att åtgärder vidtas utifrån de krav och rekommendationer som Skolinspektionen har gett.

Dokumentstudier

I kvalitetsgranskningens inledande fas fick de utvalda huvudmännen ett informationsbrev om granskningen, dess syfte, frågeställningar och genomförande. Huvudmännen ombads att, i den mån det fanns, skicka handlingar till Skolinspektionen.

- dokument om arbetet med att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi,
- dokument om särskilt stöd till elever i grundskolorna,
- uppföljningar och analyser av insatser och särskilt stöd för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi,
- dokument som behandlade huvudmannens resursfördelningssystem till grundskolorna.

Granskarna studerade dokumenten före verksamhetsbesöken. Under skolbesöken gjordes det även en granskning av individuella utvecklingsplaner och åtgärdsprogram för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Rektorererna fick redovisa uppgifter om lärarnas utbildningsbakgrund. Dessa uppgifter granskades på plats. Eventuellt ytterligare material som lämnades till Skolinspektionen i anslutning till granskningen har också studerats.

Intervjuer

Intervjuer har genomförts med representanter för huvudmannen (förvaltningschef, med flera), den centrala elevhälsan (eller motsvarande), rektorer, lärare, specialpedagoger, speciallärare, elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och föräldrar till elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Syftet med intervjuerna har varit att belysa kvalitetsgranskningens frågeställningar ur olika aspekter. Huvudmannen har det övergripande ansvaret för att verksamheten bedrivs i enlighet med författningarnas krav. Den centrala elevhälsan har en övergripande kunskap om elevvårdsarbetet och kan vara involverad i arbetet med fördjupade utredningar av läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Rektorn har ett ansvar för att skolans verksamhet utformas och bedrivs i enlighet med skolförfattningarnas krav. Lärarna ska i det dagliga arbetet implementera och förverkliga skolans uppdrag. Elever och föräldrar kan, utifrån de enskilda elevernas perspektiv, förmedla hur de uppfattar att skolans verksamhet fungerar.

Intervjuerna har som regel genomförts i mindre grupper. Lärare har intervjuats vid tre tillfällen i varje skola: en gruppintervju och två enskilda intervjuer. De enskilda intervjuerna har gällt en lärare i de tidigare årskurserna samt en lärare i de senare årskurserna. Elevintervjuer har vanligtvis gjorts vid två tillfällen. En gång med elever i de tidigare årskurserna och en gång med elever i de senare årskurserna.

Intervjuerna har genomförts utifrån en frågeguide som utarbetats inom ramen för granskningen (se bilaga 3). Kompletterande frågor har ställts vid behov.

Observationer

För att få en bild av hur undervisningen utformas och anpassas har observationer gjorts i tidigare och senare årskurser. Syftet har varit att fånga undervisningens kvalitet och skeenden samt processer som inte alltid framgår vid intervjuer och dokumentstudier. Inspektörerna har under observationerna fört löpande anteckningar. Materialet har analyserat med utgångspunkt från följande aspekter: Vad görs, hur arbetar eleverna, hur är undervisningen som helhet utformad, vilka anpassningar av undervisningen görs vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

7 | Urval

Kvalitetsgranskningen omfattar 21 grundskolor och deras respektive huvudmän. För att få en bild av verksamheten i såväl tidigare som senare årskurser omfattar urvalet grundskolor med årskurs 1-9.

Det finns inte uppgifter i de nationella statistiksystemen om antal elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i skolorna. Det finns inte heller annan information i dessa system som bedömdes vara lämplig att använda som tydliga indikatorer för urval av skolor. Under våren 2010 skickade Skolinspektionen därför en förfrågan till 72 huvudmän (59 kommuner och 13 huvudmän för fristående skolor). Huvudmännen ombads att redovisa om de hade en eller flera grundskolor med årskurs 1-9 där det, i årskurserna 1-8, fanns minst fem elever med dyslexi. Uppgifterna avsåg endast årskurserna 1-8 därför att elever i årskurs 9 skulle ha slutat skolan vid tidpunkten för Skolinspektionens kvalitetsgranskning. Begreppet dyslexi användes för att undvika att det skulle redovisas uppgifter som omfattade även andra former av läs- och skrivsvårigheter. Det ställdes inte krav på att det skulle finnas en fastställd dyslexidiagnos utan uppgifterna skulle grundas på huvudmannens och skolans bedömning. Skolinspektionens förfrågan skulle besvaras med ett ja eller nej. Om svaret var ja skulle skolans/skolornas namn anges. Det skulle inte lämnas uppgifter om elevers namn eller vilka årskurser de gick i.

Förfrågan besvarades av 61 huvudmän. Av dem var det 42 (35 kommuner och 7 huvudmän för fristående skolor) som hade en eller flera grundskolor som svarade mot de angivna kriterierna. Några huvudmän meddelade att de inte hade en grundskola med årskurs 1-9, några att det inte fanns minst fem elever med dyslexi i en sådan skola. Det har inte ingått i granskningen att analysera detta bortfall närmare.

Utifrån uppgifterna gjorde Skolinspektionen ett urval som omfattade 21 grundskolor med årskurs 1-9 och deras huvudmän. 18 av dem är kommunala skolor och 3 är fristående. Verksamheterna är geografiskt spridda över landet och av varierande storlek. Urvalet framgår av bilaga 1.

Vid granskningen ombads rektorerna redovisa aktuellt elevantal. Det visade sig att det fanns mellan 230 till 800 elever i skolorna. I drygt hälften av dem (12) fanns det minst 400 elever. Rektorerna ombads även tala om hur stor andel av eleverna som bedömdes vara i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. I tre skolor (350 – 580 elever) hade rektorn inte sådana uppgifter, i de övriga varierade andelen mellan 2 till 18 procent. Den skola som uppgav den högsta andelen (18 procent) hade totalt 260 elever, de två skolor som hade den lägsta andelen (2 procent) hade 450 respektive 640 elever. I de tre största skolorna (700 – 800 elever) varierade andelen mellan 5 till 11 procent.

8 | Referenser

Hattie, J. (2009).	Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London: Routledge
Høien, T. & Lundberg, I. (1999).	Dyslexi. Från teori till praktik. Stockholm: Natur & Kultur.
Jacobson, C. (1998).	Reading Development and Reading Disability: Analyses of eye-movements and word recognition. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Liberg, C. (2007).	Läsande, skrivande och samtalande. Att läsa och skriva – forskning och beprövad erfarenhet. Myndigheten för skolutveckling. Stockholm: Liber.
Myrberg, M. (2003).	Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka läs- och skrivsvårigheter. http://www.specped.su.se/pub/
Proposition 1998/99:105.	Elever med funktionshinder — ansvar för utbildning och stöd.
Skolinspektionen (2010).	Tillsyn och kvalitetsgranskning 2009. Skolinspektionens erfarenheter och resultat. Stockholm: Skolinspektionen.
Skolinspektionen (2010).	Arbetar skolor systematiskt för att förbättra elevernas kunskapsutveckling? Kvalitetsgranskningsrapport 2010:10. Stockholm: Skolinspektionen.
Skolverket (2008).	Skolverkets allmänna råd för arbete med åtgärdsprogram. (SKOLFS 2008:25).
Skolverket (2009).	Skolverkets allmänna råd för individuella utvecklingsplaner med skriftliga omdömen. (SKOLFS 2009:16).
Skolverket (2009).	Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer. Stockholm: Fritzes.
Skolverket (2010).	Texters, textuppgifters och undervisningens betydelse för elevers läsförståelse. Fördjupad analys av PIRLS 2006. Stockholm: Fritzes.
SOU 2010:95.	Se, tolka och agera — allas rätt till en likvärdig utbildning. Slutbetänkande av utredningen om utsatta barn i skolan. Stockholm: Fritzes.
SOU 2002:121.	Skollag för kvalitet och likvärdighet. Betänkande av 1999 års skollagskommitté. Stockholm: Fritzes.
Specialpedagogiska skolmyndigheten (2010).	Utvärdering av skoldatatekens effekter. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).
Taube, K. (2004).	Läsinlärning och självförtroende — psykologiska teorier, empiriska undersökningar och pedagogiska konsekvenser. Smedjebacken: Norstedts Akademiska Förlag.
Vetenskapsrådet (2007).	Dyslexi – en kunskapsöversikt. Vetenskapsrådets rapportserie 2007:2. Stockholm: Vetenskapsrådet
Internetkälla: Skolverket.	www.skolverket.se/ Prov & bedömning/Frågor och svar/Anpassning.

Bilaga 1

Granskade verksamheter

Kommun	Skola
Ale	Himlaskolan
Borås	Engelbrektskolan
Botkyrka	Hammerstaskolan
Eskilstuna	Gökstensskolan
Flen	Bruksskolan
Göteborg	Lindåsskolan
Halmstad	Gullbrandstorpsskolan
Härnösand	Gerestaskolan
Höganäs	Bruksskolan
Katrineholm	Valla skola
Landskrona	Västervångskolan
Leksand	Åkerö skola
Lomma	Rutsborgskolan
Norrköping	Vittra vid Röda stan *
Sandviken	Murgårdsskolan
Stenungsund	Kristinedalsskolan
Stockholm	Maria Elementarskola *
Sundsvall	Matfors skola
Uddevalla	Fridaskolan Uddevalla *
Vellinge	Rosentorpskolan
Ängelholm	Strövelstorps skola

* Fristående skola

Bilaga 2

Projektgrupp och referenspersoner

Anna Lövström, projektledare, Skolinspektionen i Stockholm

Övriga deltagare i kvalitetsgranskningen

Ingrid Andersson, Lund

Litza Aschan, Lund

Marita Bergman, Stockholm

Kristina Dhenstrand, Stockholm

Lena Dahlquist, Göteborg

Henrik Frykman, Göteborg

Katrin Hansson, Linköping

Lennart Hansson, Lund

Ulla-Britt Norin, Göteborg

Ann-Sofi Pihlgren, Stockholm

Lena Rostock, Stockholm

Marie Sjöberg, Göteborg

Jon Torkelstam, Linköping

Eva Wallentin, Göteborg

Agneta Wennberg, Göteborg

Referensgrupp⁵²

Anna-Lena Eriksson Gustavsson, docent, Linköpings universitet

Christer Jacobson, docent, Linnéuniversitetet, Växjö

Gunilla Salo, rådgivare, Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM)

Inger Tinglev, fil. dr, föreståndare Nationellt centrum för språk-, läs- och skrivutveckling (NCS), Skolverket

Intresseorganisationer⁵³

Dyslexiförbundet FMLS: förbundsordförande Bengt-Erik Johansson och kanslichef Sven Eklöf

Föräldraföreningen för Dyslektiska Barn, FDB: utvecklingsledare Susanne af Sandeberg

⁵² Referensgruppen har haft i uppdrag att ge råd och stöd samt bidra med synpunkter utifrån respektive persons profession och särskilda kunskaper.

⁵³ Samråd har skett med representanter för intresseorganisationer för att ta del av deras erfarenhet och kunskap inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Frågeguide

Kvalitetsgranskning (2010)

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i grundskolan

Huvudmannen

1.1 Förvaltningschef (eller motsvarande) m.fl.

Inledning

- Hur uppfattar ni att det fungerar för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i era grundskolor?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Vilka rutiner finns det för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ *Vilka medarbetare?*
 - ✓ *Vad görs?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar läs- och skrivsvårigheter vanligtvis uppmärksammas?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar utredningarna vanligtvis göras?*
 - ✓ *Hur lång är väntetiden för att göra en sådan utredning?*
 - ✓ *I vilken utsträckning beaktas det i arbetet med kartläggning och utredning faktorer på såväl organisations-, grupp- som individnivå?*
 - ✓ *Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i arbetet med att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
- Vilka möjligheter finns det i huvudmannens resp. skolornas resursfördelningssystem att ta hänsyn till läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Samverkan

- Hur fungerar samverkan mellan den centrala elevhälsan (eller motsvarande) och grundskolorna (rektor resp. lärare) vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Hur fungerar samverkan med externa parter i dessa frågor? Vilka parter gäller det?

Anpassning av undervisningen

- Hur fungerar anpassningen av undervisningen för dessa elever?
 - ✓ *Hur vet ni det?*

Särskilt stöd

- Hur är tillgången till särskilt stöd för dessa elever?
 - ✓ *Hur vet ni det?*

- ✓ Vilken tillgång finns det inom er verksamhet till specialkompetens inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- ✓ Vilken tillgång finns det till extern specialkompetens inom området?
- ✓ Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i arbetet med särskilt stöd?
- ✓ Hur är tillgången till alternativa verktyg?
- ✓ Vad krävs för att få sådana verktyg?
- ✓ Vem bekostar dem?

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilka krav på utbildning gäller vid anställning av lärare i grundskolan?
- Vilken tillgång har den undervisande personalen till handledning inom området läs- och skrivutveckling resp. läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilka kompetensutvecklingsinsatser har genomförts inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ Planerade insatser framöver?

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur går det för eleverna (i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi) i grundskolan?
 - ✓ Hur vet ni det?
- Hur går det för dem i gymnasiet?
 - ✓ Hur vet ni det?
- Vilka insatser har gjorts från er sida för att utveckla och förbättra verksamheten vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ Vilka resultat har det gett?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

1.2 Centrala elevhälsan (eller motsvarande)

Inledning

- Hur uppfattar ni att det fungerar för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i era grundskolor?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Vilka rutiner finns det för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ *Vilka involveras och hur?*
 - ✓ *Vad görs?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar läs- och skrivsvårigheter vanligtvis uppmärksammas?*
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ *Vilka medverkar?*
 - ✓ *Vad görs?*
 - ✓ *I vilken utsträckning beaktas det i arbetet med kartläggning och utredning faktorer på såväl organisations-, grupp- som individnivå?*
 - ✓ *Hur lång är väntetiden för att göra en sådan utredning?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar utredningarna vanligtvis göras?*
 - ✓ *Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i arbetet med att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
- Vilka möjligheter finns det i huvudmannens resp. skolornas resursfördelningssystem att ta hänsyn till läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Samverkan

- Hur fungerar samverkan mellan den centrala elevhälsan (eller motsvarande) och grundskolorna (rektorer och lärare) i frågor som rör läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Hur fungerar samverkan med externa parter i dessa frågor? Vilka parter gäller det?

Anpassning av undervisningen

- Hur väl fungerar anpassningen av undervisningen för dessa elever?
 - ✓ *Hur vet ni det?*
 - ✓ *Vilket genomslag har råd från er och olika experter vid anpassningen av undervisningen för dessa elever?*
 - ✓ *Skiljer det sig åt beroende på ämne och/eller lärare? I så fall – på vilket sätt?*

Särskilt stöd

- Hur är tillgången till särskilt stöd för dessa elever?
 - ✓ *Vilka alternativa verktyg använder eleverna i skolan och när de gör uppgifter hemma?*
 - ✓ *Vilken samverkan finns med skoldatatek eller motsvarande verksamheter?*
 - ✓ *Vilken tillgång finns det inom er verksamhet till specialkompetens inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
 - ✓ *Hur stort elevunderlag har dessa personer?*
 - ✓ *Vilken tillgång finns det till extern specialkompetens inom området?*
 - ✓ *Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i arbetet med särskilt stöd?*

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilken tillgång har den undervisande personalen till handledning inom området läs- och skrivutveckling resp. läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur går det för eleverna i (läs- och skrivsvårigheter/dyslexi) i grundskolan?
 - ✓ *Hur vet ni det?*
- Hur går det för dem i gymnasiet?
 - ✓ *Hur vet ni det?*

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

2 Rektorn

Inledning

- Hur uppfattar du/ni att det fungerar i den här skolan för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Vilka rutiner finns det för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ *Vilka medverkar? Vad görs?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar läs- och skrivsvårigheter vanligtvis uppmärksammas?*
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ *Vilka medverkar?*
 - ✓ *Vad görs?*
 - ✓ *I vilken utsträckning beaktas det i arbetet med kartläggning och utredning faktorer på såväl organisations-, grupp- som individnivå?*
 - ✓ *Hur lång är väntetiden för att göra en sådan utredning?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar utredningar vanligtvis göras?*
 - ✓ *Hur många av eleverna har varit föremål för en sådan utredning?*
- Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i arbetet med att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilka möjligheter finns det i huvudmannens resp. skolans resursfördelningssystem att ta hänsyn till läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Anpassning av undervisningen

- Hur väl fungerar anpassningen av undervisningen för dessa elever?
 - ✓ *Hur vet du/ni det?*
 - ✓ *Skiljer det sig åt beroende på ämne och/eller lärare? I så fall – på vilket sätt?*
 - ✓ *Vilket genomslag har utredningsresultat och råd från olika experter vid anpassningen av undervisningen för dessa elever?*
 - ✓ *Vad krävs för att elever ska få alternativa verktyg?*
 - ✓ *Vilka alternativa verktyg använder eleverna i skolan och när de gör skoluppgifter hemma?*
 - ✓ *Vilken samverkan finns med skoldatatek eller motsvarande verksamheter?*

Särskilt stöd

- Hur är tillgången till särskilt stöd för dessa elever?
 - ✓ *I vilka ämnen ges särskilt stöd?*
 - ✓ *Vilka insatser ges inom klassens ram? Vem bestämmer det?*
 - ✓ *Vilka insatser ges utanför klassens ram? Vem bestämmer det?*
 - ✓ *Hur fungerar arbetet med att utarbeta och följa upp åtgärdsprogram?*
 - ✓ *Vem fattar beslut om särskilt stöd?*
 - ✓ *Är det några av dessa elever som inte läser alla ämnen? I så fall – vilka ämnen gäller det? Vem beslutar om detta?*
 - ✓ *Hur vet du/ni vilka resultat det särskilda stödet ger?*
 - ✓ *Hur är tillgången inom skolan till specialkompetens inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
 - ✓ *Hur är tillgången till extern specialkompetens inom detta område?*

Samverkan

- Hur fungerar samverkan mellan skolan, elever och föräldrar?
- Hur fungerar samverkan mellan personal i förskoleklass och årskurs 1-9 samt vid lärarbyten?
- Hur fungerar samverkan mellan den centrala elevhälsan (eller motsvarande) och externa parter i arbetet med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Vilka parter gäller det?
- Hur fungerar det med överlämnandekonferenser när elever börjar eller slutar skolan?

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilken kompetensutveckling har genomförts inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilken tillgång finns det till handledning inom området läs- och skrivutveckling resp. läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur arbetar du/ni för att följa upp elevers (läs- och skrivsvårigheter/dyslexi) kunskapsutveckling och resultat?
- Hur går det för dem i grundskolan? Hur vet du/ni det?
- Hur vet du/ni hur det går för dem i gymnasiet?
- Vilka insatser har skolan vidtagit för att utveckla och förbättra verksamheten vid läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Vilka resultat har det gett?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

3 Lärare (gruppintervju)

Inledning

- Hur uppfattar ni att det fungerar i den här skolan för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Hur arbetar ni för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ *Vilka medverkar?*
 - ✓ *Vad görs?*
 - ✓ *I vilken ålder brukar läs- och skrivsvårigheter vanligtvis uppmärksammas?*
 - ✓ *Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i detta arbete?*
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ *Är det något i detta arbete som skulle behöva förbättras? I så fall vad? Varför?*

Anpassning av undervisningen

- Hur fungerar anpassningen av undervisningen för dessa elever?
 - ✓ *Vad tycker ni är särskilt betydelsefullt i detta arbete?*
 - ✓ *Hur många elever undervisar var och en av er? Hur många av dem är i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
 - ✓ *Vilket genomslag har synpunkter från er och olika experter vid anpassningen av undervisningen för dessa elever?*
 - ✓ *Vilka möjligheter har eleverna att läsa och skriva olika typer av texter?*
 - ✓ *Vilka möjligheter har de att, före, under och efter detta, samtala om texterna och uppgifterna?*
 - ✓ *Vilka möjligheter har de att redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt?*
 - ✓ *Hur fungerar detta praktiskt i t.ex. engelska och samhällsorienterande ämnen?*
 - ✓ *Vad krävs för att elever ska få alternativa verktyg?*
 - ✓ *Vilka alternativa verktyg använder eleverna i skolan och när de gör skoluppgifter hemma?*
 - ✓ *Känner ni er trygga i hur dessa verktyg ska användas?*

Särskilt stöd

- Vilka former av särskilt stöd ges till dessa elever?
 - ✓ *Vilka insatser ges inom klassens ram?*
 - ✓ *Vilka insatser ges utanför klassens ram?*
 - ✓ *Hur fungerar arbetet med att utarbeta och följa upp åtgärdsprogram?*

- ✓ *I vilka ämnen ges särskilt stöd?*
- ✓ *Vem beslutar om särskilt stöd?*
- ✓ *Hur vet ni vilka resultat det särskilda stödet ger?*
- ✓ *Är det några av dessa elever som inte läser alla ämnen? I så fall – vilka ämnen gäller? Vem beslutar om detta?*

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur arbetar ni för att följa upp dessa elevers kunskapsutveckling och resultat?
- I vilken utsträckning når eleverna nationella mål i olika ämnen?
- Vilka möjligheter har ni att använda den s.k. "pysparagrafen" när ni sätter betyg på dessa elever?
- Hur vet rektorn hur det går för dessa elever?

Samverkan

- Hur fungerar samverkan inom personalgruppen när det gäller dessa elever?
- Hur fungerar samverkan mellan skolan, elever och föräldrar?
- Hur fungerar samverkan mellan er, den centrala elevhälsan (*eller motsvarande*) och ev. externa parter? Vilka parter gäller det?

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilken/vilka utbildning/ar har ni?
- Vilken kompetensutveckling har ni fått inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilken tillgång har ni till handledning inom området läs- och skrivutveckling resp. läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

4 Lärare (enskild lärare)

Inledning

- Hur uppfattar du att det fungerar i den här skolan för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Hur arbetar du för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ Vad gör du då?
 - ✓ Vilka medverkar?
 - ✓ I vilken ålder brukar du vanligtvis uppmärksamma läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i detta arbete?
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ Har det gjorts en sådan utredning för någon/några av dina elever?
 - ✓ Vilka medverkade? Vad gjordes? Vad hände sedan?

Anpassning av undervisningen

- Hur många elever undervisar du? Hur många av dem är i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Hur arbetar du för att anpassa undervisningen för dessa elever?
 - ✓ Vad tycker du är särskilt betydelsefullt i detta arbete?
 - ✓ Hur har du kommit fram till att du ska arbeta på det här sättet?
 - ✓ Vilket genomslag har råd från kollegor och olika experter vid dessa anpassningar?
 - ✓ Vilka möjligheter ger du dina elever att läsa och skriva olika typer av texter?
 - ✓ Vilka möjligheter har de att, före, under och efter detta, samtala om texterna och uppgifter?
 - ✓ Vilka möjligheter har de att redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt?
 - ✓ Vad krävs för att elever ska få alternativa verktyg?
 - ✓ Vilka alternativa verktyg använder eleverna i skolan och när de gör skoluppgifter hemma?
 - ✓ Känner du dig trygg i hur dessa verktyg ska användas?
 - ✓ Vilken samverkan har du med skoldatatek eller motsvarande verksamheter?
 - ✓ Finns det andra verktyg eller anpassningar som du tror att dessa elever skulle behöva?

Särskilt stöd

- Vilka former av särskilt stöd ges till dessa elever?
 - ✓ Vilka insatser ges inom klassens ram? Vem bestämmer det?

- ✓ *Vilka insatser ges utanför klassens ram? Vad arbetar de med då? Vem bestämmer att det ska vara så?*
- ✓ *Hur arbetar du med att utarbeta och följa upp åtgärdsprogram?*
- ✓ *Hur vet du vilka resultat det särskilda stödet ger?*
- ✓ *Är det några av dessa elever som inte läser alla ämnen? I så fall - vilka ämnen gäller det? Vem beslutar om detta?*
- ✓ *Vilken tillgång har du, inom skolan, till specialkompetens inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?*
- ✓ *Vilken tillgång har du till extern specialkompetens inom detta område?*

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur arbetar du för att följa upp dessa elevers kunskapsutveckling och resultat?
- Hur arbetar du med utvecklingssamtal och individuella utvecklingsplaner?
- I vilken utsträckning når eleverna nationella mål i olika ämnen?
- Vilka möjligheter har du att använda den s.k. "pysparagrafen" när du ska sätta betyg på dessa elever?
- Hur vet rektorn hur det går för dessa elever?

Samverkan

- Hur fungerar samverkan mellan dig, eleverna och föräldrarna?
- Hur fungerar samverkan inom personalgruppen när det gäller dessa elever?
- Hur fungerar samverkan vid lärarbyten, övergång till gymnasieskolan osv.?

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilken/vilka utbildning/ar har du?
- Vilken kompetensutveckling/utbildning har du fått om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilken tillgång har du till handledning inom området läs- och skrivutveckling resp. läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

5 Specialpedagog och speciallärare i skolan

Inledning

- Hur uppfattar ni att det fungerar i den här skolan för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Vilket uppdrag och ansvar har ni i detta arbete?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- Vilka rutiner finns det för att uppmärksamma och kartlägga läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ Vilka medverkar? Vad görs?
 - ✓ I vilken ålder brukar läs- och skrivsvårigheter vanligtvis uppmärksammas?
 - ✓ Vilka dilemman (möjligheter och svårigheter) finns det i detta arbete?
- Vilka rutiner finns det för att utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ Vilka medverkar? Vad görs?
 - ✓ Hur lång är väntetiden för att göra en sådan utredning?
 - ✓ I vilken ålder brukar utredningar vanligtvis göras?
 - ✓ I vilken utsträckning beaktas det i arbetet med kartläggning och utredning faktorer på såväl organisations-, grupp- som individnivå?
- Vilka möjligheter finns det i huvudmannens resp. skolans resursfördelningssystem att ta hänsyn till läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Anpassning av undervisningen

- Hur fungerar anpassningen av undervisningen för dessa elever?
 - ✓ Vem bestämmer vad eleven ska arbeta med i klassrummet?
 - ✓ Vem bestämmer vad eleven ska arbeta med utanför klassrummet? Vad arbetar de med där?
 - ✓ Berätta hur ni anpassar den undervisning som ni ansvarar för. Hur många elever handlar det om?
 - ✓ Vilket genomslag har råd från er och olika experter vid dessa anpassningar?
 - ✓ Hur anpassas undervisningen i olika ämnen? Hur fungerar det t.ex. i engelska och samhällsorienterande ämnen?
 - ✓ Vilka möjligheter har eleverna att läsa och skriva olika typer av texter?
 - ✓ Vilka möjligheter har de att, före, under och efter detta, samtala om texterna och uppgifter?
 - ✓ Vilka möjligheter har de att redovisa uppgifter och kunskaper på alternativa sätt?
 - ✓ Vad krävs för att elever ska få alternativa verktyg?
 - ✓ Vilka alternativa verktyg använder eleverna i skolan och när de gör uppgifter hemma?

- ✓ Finns det andra verktyg eller anpassningar som ni tror att dessa elever skulle behöva?
- ✓ Vilken samverkan har ni med skoldatatek eller motsvarande verksamheter?
- ✓ Vilken utbildning har ni vad gäller alternativa verktyg?

Särskilt stöd

- Vilka former av särskilt stöd ges till dessa elever?
 - ✓ I vilka ämnen ges särskilt stöd?
 - ✓ Vilka insatser ges inom resp. utanför klassens ram?
 - ✓ Vem bestämmer att det ska vara så?
 - ✓ Hur vet ni vilka resultat det särskilda stödet ger?
 - ✓ Är det några av dessa elever som inte läser alla ämnen? I så fall – vilka ämnen gäller det? Vem beslutar om detta?

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur arbetar ni för att följa upp elevers (i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi) kunskapsutveckling och resultat?

Samverkan

- Hur fungerar samverkan inom personalgruppen när det gäller dessa elever?
- Hur fungerar samverkan mellan skolan, elever och föräldrar?
- Vilken samverkan har ni med personer med specialkompetens inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Vem/vilka är det?

Den undervisande personalens utbildning och kompetens

- Vilken/vilka utbildning/ar har ni?
- Vilken kompetensutveckling har ni fått inom området läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan när det gäller skolgången och utbildningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?

6 Elever

Inledning

- Hur tycker ni att det är att gå i den här skolan?
- Vilka ämnen är roligast? Vilka är jobbigast?

Anpassning av undervisningen

- Jobbar alla i era klasser med samma böcker och uppgifter i ett ämne eller kan man arbeta på olika sätt? Berätta!

- ✓ *Fungerar det här olika beroende på vilket ämne det är? Berätta!*
- ✓ *Vad görs för att ni lättare ska kunna läsa olika texter, uppgifter och böcker?*
- ✓ *Brukar ni prata i klassen om de uppgifter och böcker som ni jobbar med? Berätta!*
- ✓ *Vad görs för att det ska vara lättare för er att skriva texter, skriva svar på uppgifter osv.?*
- ✓ *Hur gör ni för att hinna med att t.ex. skriva av från tavlan? Kan ni få renskrivna anteckning från någon?*
- ✓ *Vilka möjligheter har ni att redovisa uppgifter på ett sätt som fungerar för er?*
- ✓ *Får ni tips och förslag från lärarna om hur ni kan göra för att klara olika uppgifter?*
- ✓ *Vet klasskamrater om en elev är i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi? Hur fungerar det då?*
- ✓ *Hur fungerar det när ni gör läxor och uppgifter hemma?*
- ✓ *Vad gör ni och era klasskamrater när ni är på biblioteket?*

- **Alternativa verktyg**

- ✓ *Vilka alternativa verktyg (t.ex. särskilda datorprogram, ljudbok/talsyntes, talböcker) har ni i skolan och hemma? När använder ni dem?*
- ✓ *Hur tycker ni att det fungerar att använda dem?*
- ✓ *Vem har lärt er hur de ska användas?*
- ✓ *Vet era lärare hur de ska användas?*
- ✓ *Vem hjälper er att välja talböcker?*

- **Om prov**

- ✓ *Kan ni få extra tid, eller göra på ett annat sätt, när ni har prov?*
- ✓ *Kan ni få göra ett prov muntligt istället för skriftligt?*
- ✓ *Kan ni använda alternativa verktyg när ni gör prov?*

Särskilt stöd

- Vilket särskilt stöd får ni om det är svårt att klara ett ämne? Vad arbetar ni så fall med och på vilket sätt?
- Har ni och era föräldrar varit med om att göra ett så kallat åtgärdsprogram?
- Är det någon annan form av stöd som ni skulle behöva? Berätta!
- Vilken hjälp får ni av speciallärare eller specialpedagoger?
 - ✓ Vad gör ni då?
 - ✓ Får ni sådan hjälp i klassrummet eller någon annanstans?

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur ofta har ni utvecklingssamtal och vad pratar ni om då?
- Hur jobbar ni och lärarna med det som skrivs i den individuella utvecklingsplanen?
- Hur tror ni att det kommer att fungera för er när ni börjar i gymnasiet (*fråga till elever i årskurs 8-9*)

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan för att ni ska få en bra utbildning? Berätta!

7 Föräldrar

Inledning

- Hur uppfattar ni att det fungerar för era barn i den här skolan?

Att uppmärksamma, kartlägga och utreda läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

- När uppmärksammades att ditt/era barn är i läs- och skrivsvårigheter?
 - ✓ *Vem/vilka uppmärksammade det?*
 - ✓ *Vad hände sedan?*
- Har det gjorts en utredning av ditt/era barns läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
 - ✓ *Vilka medverkade då?*
 - ✓ *Hur lång var väntetiden för att göra en sådan utredning?*
 - ✓ *Vad hände sedan?*
 - ✓ *Är det något i det arbete som skulle behöva förbättras? Varför?*

Anpassning av undervisningen

- Hur uppfattar ni att undervisningen anpassas för era barn?
 - ✓ *Hur fungerar det med anpassningen i olika ämnen?*
 - ✓ *Vilket genomslag har råd från experter vid anpassning av undervisningen?*
 - ✓ *Vad görs för att era barn ska ha lättare att läsa olika texter, uppgifter och böcker?*
 - ✓ *Vad görs för att de ska ha lättare att skriva texter, skriva svar på uppgifter osv.?*
 - ✓ *Vilka möjligheter har de att redovisa uppgifter på ett sätt som fungerar för dem?*
 - ✓ *Får de tips och förslag från lärarna om hur de kan göra för att klara olika uppgifter?*
 - ✓ *Hur fungerar det när de gör läxor och uppgifter hemma?*
- Alternativa verktyg
 - ✓ *Vilka alternativa verktyg använder de i skolan och när de gör uppgifter hemma?*
 - ✓ *Vad krävs för att få alternativa verktyg?*
 - ✓ *Har era barn fått tillräcklig information om hur de alternativa verktygen ska användas?*
 - ✓ *Har ni engagerats i arbetet med detta - i så fall på vilket sätt?*
 - ✓ *Vet lärarna hur de alternativa verktygen ska användas?*

- Om prov

- ✓ *Vilka möjligheter har era barn att få extra tid, eller göra på ett annat sätt, vid prov?*
- ✓ *Vilka möjligheter har de att göra ett prov muntligt istället för skriftligt?*
- ✓ *Vilka möjligheter har de att använda alternativa verktyg när de gör prov?*

Särskilt stöd

- Vilka former av särskilt stöd får ditt/era barn?
 - ✓ *Hur har ni och era barn deltagit i arbetet med åtgärdsprogram?*
 - ✓ *Vilka stödinsatser togs med i åtgärdsprogrammen? Vem/vilka har ansvar för insatserna?*
 - ✓ *Hur uppfattar ni att det särskilda stödet fungerar?*
 - ✓ *Vilket särskilt stöd ges inom resp. utanför klassens ram?*
 - ✓ *Vem bestämmer att det ska vara så?*
 - ✓ *Hur följs åtgärdsprogram upp?*

Uppföljning, analys och utveckling av verksamheten

- Hur brukar utvecklingssamtalen gå till och vad pratar ni om då?
- Hur tror ni att det kommer att fungera för era barn när de börjar i gymnasiet? *(fråga till föräldrar med elever i årskurs 8- 9)*

Samverkan

- Hur fungerar samverkan mellan er och skolan?
- Hur fungerar samverkan med personer med specialkompetens om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi?
- Hur fungerar det vid lärarbyten, byte av skola osv.?

Avslutning

- Finns det något som skulle behöva förbättras i den här skolan för att era barn ska få en bra utbildning?

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.